

Rijeka kao grad rocka: glazba, kulturne politike i identitet

Cvjetković, Nina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:694768>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Nina Cvjetković

Rijeka kao grad rocka: glazba, kulturne politike i identitet

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Nina Cvjetković

Matični broj: 0009083808

Rijeka kao grad rocka: glazba, kulturne politike i identitet

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentor: dr. sc. Vjeran Pavlaković

Rijeka, 2023.

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje Rijeku kao grad s bogatom poviješću rock glazbe i živom glazbenom scenom te analizira utjecaj rock glazbe na identitet grada. Rijeka je, uz svoj geografski položaj, kulturno središte na čijem su prostoru razvoj rock, punk i drugih glazbenih pokreta i supkultura pridonijele autentičnosti glazbene scene grada. Povijesni tragovi tih pokreta još uvijek se mogu osjetiti u Rijeci te mogu služiti kao inspiracije za nove glazbene inicijative. Nadalje, Rijeka je domaćin brojnim rock bendovima, glazbenim festivalima i glazbenim lokacijama koji su odraz mladenačke kulture i izraza te koji su ostavili trag na glazbenom identitetu grada. Štoviše, rock bendovi i ikone koje su stvorene u Rijeci oblikovale su glazbenu scenu ne samo u Hrvatskoj, nego i šire. Također, na području riječke rock scene djeluju i udruge čija je glavna uloga održavanje i unaprijeđenje scene. Važno je naglasiti i ulogu koju kulturna politika ima u oblikovanju i podržavanju riječke rock scene. Uz to, važno je naglasiti kako rock glazba nije samo oblik zabave, već je i metoda, odnosno sredstvo izražavanja društvenih i političkih stavova. Rad također istražuje kako se riječka rock scena razvijala i koliko je danas drugačija od svojih početaka, koliko se ulaže u riječku rock scenu te može li se Rijeka smatrati istinskim gradom rocka s obzirom na kulturno naslijeđe, glazbenu inovaciju i strast. Stavljajući naglasak na važnost glazbe u stvaranju i formiranju identiteta grada.

KLJUČNE RIJEČI: identitet, kulturna politika, naslijeđe, Rijeka, rock glazba

ABSTRACT

This thesis explores Rijeka as a city with rich history of rock music and a vibrant music scene, analyzing the influence of rock music on the city's identity. Rijeka is, in addition to its geographical location, a cultural hub where the development of rock, punk and other musical movements and subcultures has contributed to the authenticity of the city's music scene. The historical traces of these movements can still be felt in Rijeka and can serve as inspiration for new musical initiatives. Furthermore, Rijeka is home to numerous rock bands, music festivals and music venues that reflect youth culture and expression, leaving a mark on the city's musical identity. Moreover, rock bands and icons created in Rijeka have shaped not only Croatia's music scene but also beyond. Additionally, there are associations within the Rijeka rock scene whose main role is to maintain and enhance the scene. It's also important to emphasize the role

that cultural policy plays in shaping and supporting the Rijeka rock scene. Furthermore, it is important to emphasize that rock music is not just a form of entertainment but also a method and means of expressing social and political viewpoints. This thesis also explores how the Rijeka rock scene has evolved and how different it is today compared to its beginnings, how much investment is made in the Rijeka rock scene and whether Rijeka can be considered a true city of rock considering its cultural heritage, musical innovation and passion. The emphasis is placed on the importance of music in the creation and shaping of the city's identity.

KEY WORDS: cultural policy, heritage, identity, Rijeka, rock music

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala završni rad pod naslovom

Rijeka kao grad rocka: glazba, kulturne politike i identitet

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Nina Cvjetković

Rijeka, rujan 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJEST ROCK GLAZBE OD JUGOSLAVIJE DO RIJEKE	2
3. LOKACIJE	4
4. KULTURNA POLITIKA	14
4.1. Glazba kao dio kulturne politike Europske unije	14
4.2. Glazba kao dio kulturne politike Republike Hrvatske	16
4.3. Glazba kao dio kulturne politike grada Rijeke	17
4.4. Udruge riječke rock scene	21
4.4.1. Udruga Ri Rock	21
4.4.2. Udruga Diston / Distune Promotion	24
4.4.3. Savez udruga Molekula	26
4.5. Festivali riječke rock scene	27
4.6. Riječki rock u sklopu Europske prijestolnice kulture 2020	31
5. STVARNOST ILI MIT/NOSTALGIJA?	32
6. ZAKLJUČAK	34
7. LITERATURA	35

1. UVOD

Rijeka nije poznata samo po svojoj obali te povijesnoj arhitekturi i industriji, već i po svojoj raznolikoj rock sceni. Svakako je jedna od najistaknutijih središta rock glazbe u regiji te se često naziva „gradom rocka“. Rijeka je uvijek bila smatrana gradom otvorenim za nove ideje i inovacije te je bila poznata po mladenačkoj buntovnosti. Čak je i za projekt „Europske prijestolnice kulture 2020“ Rijeka imala slogan „Luka različitosti“. Nadalje, u Rijeci se osnovao prvi jugoslavenski rock bend i prvi jugoslavenski rock klub još u pedesetim i šezdesetim godinama prošlog stoljeća kad je rock glazba tek počela ulaziti u svjetsku kulturu, što znači da je Rijeka utemeljila početke rock glazbe na ovim prostorima.

Na riječku se rock scenu često referira kao na nešto nostalgичno, nešto što više nije aktualno kao prije. Ovaj rad nastoji dokazati suprotno. Riječka rock scena se promijenila od svojih početaka. No, za glazbenu scenu je normalno da se razvija i mijenja, isto kao i ljudi i generacije. Nije ni generacija mladih više ista ona koja je bila na početku riječke rock scene. Svaka generacija u glazbenu scenu donosi nešto novo, nove stilove, izričaje i motivacije. Na primjer, u Jugoslaviji je rock glazba imala pretežno politički i aktivistički izričaj te joj je jedna od glavnih uloga bila izazivanje i kritiziranje sistema, dok danas rock glazba više ima zabavnu ulogu i pretežno služi za kreativno izražavanje. Također, veliku ulogu imaju i udruge koje svojim radom i trudom unaprijeđuju riječku rock scenu te joj pružaju podršku tako što upravljaju prostorima, organiziraju koncerte, festivale i edukacije. Upravo to je srž riječke rock scene. Razni prostori u kojima se održavaju događanja poput koncerata i festivala ujedno su i dio riječke kulturne baštine, a rock festivali koji se redovito održavaju poput *Ri Rock festivala* postali su dio identiteta grada.

U ovom radu analiziranjem tekstova, knjiga, službenih dokumenata i članaka bit će istražena povijest Rijeke kao grada rocka te ključni elementi koji su oblikovali njenu glazbenu scenu. Istraživat će se i analizirati povijest i razvoj lokacija. Kako bi istraživanje lokacija bilo još temeljitije i detaljnije, analizirat će se Google recenzije i recenzije na društvenim mrežama jer je to način na koji glas naroda konstruira sliku scene. Zatim će biti analizirana kulturna politika, s posebnim fokusom na glazbu, od europske razine pa sve do riječkog područja. Potom će biti istražene udruge te njihova uloga, važnost, poslovanje i proračun. Uz to, bit će istraženi rock festivali. Cilj rada je dokazati da riječka rock scena i dalje postoji te da identitet Rijeke kao grada rocka nije samo mit, odnosno nostalgija.

2. POVIJEST ROCK GLAZBE OD JUGOSLAVIJE DO RIJEKE

Rock glazba je imala iznimno važnu ulogu u društvenom i kulturnom kontekstu Jugoslavije u drugoj polovici 20. stoljeća. Rock glazba tada je postala glas generacija, njome se izražavalo nezadovoljstvo, bunt i težnja za slobodom. Glazba nije samo kulturološki, već i politički fenomen. Zbog toga ona kroz zajedništvo ljudi utječe na društvenu i političku promjenu. Nadalje, rock glazba se može smatrati političkim fenomenom zato što su rock glazbenici često izricali političke stavove kroz svoje tekstove, glazbu, nastupe i stil.¹ Također, rock publika nije pasivna masa, već je aktivna zajednica koja glazbu čini simbolom solidarnosti i inspiracijom za poduzimanje akcije.²

Kako se jugoslavenska rock scena razvijala, glazbenici su postajali ikone koje su utjecale na širok spektar ljudi. Počeli su nastajati bendovi koji su obilježili jugoslavensku rock scenu kao što su *Riblja Čorba*, *Bijelo Dugme*, *Leb i Sol*, *Plavi orkestar*, *Pankrti*, *Laibach*, *Bajaga i i Instruktori*, *Parni valjak*, *Prljavo kazalište*, *Haustor*. Nastali su i časopisi koji su se bavili rock glazbom – *Džuboks* i *Pop ekspres* u Zagrebu, *Ritam* u Novom Sadu i *ITD* u Beogradu.³

Jugoton je bila prva te ujedno i najveća diskografska kuća na prostoru Jugoslavije i nalazila se u Zagrebu. Osnovana je 10. srpnja 1947. godine. *Jugoton* je objavio mnoge albume popularnih bendova *Azre*, *Bijelog dugmeta*, *Idola*, *Haustora* itd. s područja Jugoslavije. Prvi domaći album bio je „Naši dani“ zagrebačkog benda *Grupa 220* objavljen krajem 1968. godine. Nakon raspada Jugoslavije, *Jugoton* je pripao Republici Hrvatskoj te mu je promijenjeno ime u *Croatia Records*, a u Srbiji mu je sačuvan naziv *Jugoton Croatia Records*. On je i danas najveća diskografska kuća u regiji. Vlasnik *Croatia Recordsa* je 2005. godine inicirao i pokrenuo glazbene kanale *CMC* i *Jugoton TV*.⁴

Kako su se pjesme rock bendova u Jugoslaviji često bavile političkim tematikama i kritizirale sustav, bendovi su prije snimanja albuma morali poslati tekstove pjesama i predloženu naslovnici na odobrenje. No, kada ne bi bili odobreni, bendovi su ipak nalazili načine da to zaobiđu. Na primjer, *Riblja Čorba* je snimila svoj šesti album sa zagrebačkom izdavačkom kućom *Jugoton*, no kada su poslali tekstove za sedmi album, *Jugoton* ih nije odobrio. Tada je

¹ Ramet, S. P. (2019). *Rocking the state: Rock music and politics in Eastern Europe and Russia*. Routledge, str. 2.

² Frith, S. (1978). *The Sociology of Rock*, str. 198.

³ Ramet, S. P. (2019). *Rocking the state: Rock music and politics in Eastern Europe and Russia*. Routledge, str. 106. – 111.

⁴ Jugoton službena internet stranica (<https://jugoton.net/>)

Riblja Čorba otišla iz *Jugotona* u drugu izdavačku kuću i snimila pjesme s originalnim tekstovima bez promjena.⁵

1960-ih, na području Hrvatske su jedni od prvih rock bendova bili *Atomi*, *Bijele Strijele*, *Crveni Koralji*, *Uragani*, *Grupa 220*, *Zlatni Akordi* i *Roboti*. Zatim su se tijekom 1970-ih godina dolaskom Novog vala osnovali bendovi poput *Filma*, *Azre*, *Parnog valjka*, *Haustora*, *Aerodroma* i *Prljavog kazališta*. Njihovi tekstovi su se bavili društvenim pitanjima. Regionalna raznolikost jedna je od zanimljivih karakteristika hrvatske rock scene. Naime, gradovi poput Rijeke, Zagreba, Splita, Osijeka i Pule bili su središta različitih rock stilova i svojih lokalnih bendova. Svaki je grad imao svoje specifičnosti i na svoj je način doprinio raznolikosti hrvatske rock glazbe.⁶

„Riječka rock scena 60-ih kronološki je prvo, time i herojsko poglavlje hrvatskog rocka. Pa i ne samo njega. Zahvaljujući temeljima postavljenim koncem 50-ih, riječka rock scena prva je jugoslavenska, štoviše prva rock scena tadašnjega socijalističkog dijela Europe.“⁷ U Rijeci je otvoren prvi jugoslavenski rock klub *Husar*, koji je počeo s radom 1957. godine. Također, u Rijeci je 1960. godine formiran prvi jugoslavenski rock sastav *Uragani*, koji su 1962. godine skladali prve domaće autorske teme. Nadalje, u Rijeci je nastupio prvi britanski bend u socijalističkom dijelu kontinenta *Colin Hicks and Cabin Boys*, koji su 1960. godine nastupili u riječkom kinu *Partizan*, današnjem *Teatru Fenice*. „Tako će se 60-ih u Rijeci početi razvijati i rock scena, da bi od 1979. započela i manifestacija *Ri Rock* što će do danas ostati jedan od riječkih brendova pa i važan dio sveukupnog riječkog identiteta“.⁸

Riječki prvi val naziv je CD box seta, odnosno dokumentarne panorame premijerne hrvatske i jugoslavenske rock scene koja je ujedno bila i prva rock scena u socijalističkom dijelu svijeta. Autor i urednik izdanja, Velid Đekić, objašnjava kako je dio studijskih snimaka netragom zagubljen, a to se na primjer dogodilo grupi *Sinovi mora*. Zatim navodi da su živi snimci nekoliko izvođača koji su pronađeni u privatnim arhivama nastali za interne, odnosno privatne potrebe i nisu tehnički željene kvalitete. Dodaje i da brojna imena s gradske scene nisu ni pokušali tonski zabilježiti svoje djelovanje. No, unatoč tome priča o riječkoj rock sceni šezdesetih uspješno je zabilježena u izdanju na tri CD-a koji su zapravo zvučna pozadina monografske knjige Velida Đekića s nazivom *Red! River! Rock!* On također navodi da „izdanje

⁵ Ramet, S. P. (2019). *Rocking the state: Rock music and politics in Eastern Europe and Russia*. Routledge, str. 112.

⁶ Rock-glazba. *Hrvatska enciklopedija*.

⁷ Bauk, D. „RIJEČKI PRVI VAL Zvučni spomenik rock sceni '60-ih“. *Novi list*.

⁸ Badurina, M. (2014). Rijeka u 2. polovici 20. stoljeća: od obnove preko ubrzanog razvoja do stagnacije.

Riječki prvi val, posvećeno gradskoj rock glazbi 60-ih, priziva u misli izdanje *Riječki novi val*, posvećeno gradskoj rock glazbi 80-ih. Nije to slučajno. Spona dvaju naslova upućuje na dugu i čvrstu povijesnu vertikalu riječke rock scene, što će reći upozorava na vrijednost njezina kontinuiteta. Jednostavno, generacijske poetike bile su možda različite, ali strast prema rocku – zajednička.⁹

Paraf se smatraju prvoborcima riječke, hrvatske, a i šire punk scene s kraja 70-ih godina prošlog stoljeća.¹⁰ Svoj prvi nastup održali su 22. ožujka 1978. godine u riječkoj Zajednici Talijana *Circolo*. To se može smatrati njihovom premijerom, iako je pretpremijera bila održana 1977. godine u obliku nenajavljenog koncerta u Parku Vladimira Nazora, odnosno danas Nikole Hosta. Velid Đekić objašnjava da „mnogi i danas punk ne vide kao glazbeni, već ponajmanje kao sociološki ako ne i politički događaj, za što im je čak iz najtvrdoglavije vizure teško osporiti barem dio argumenata.“¹¹ Upravo u *Circolu* je 2018. godine bila obilježena četrdeseta obljetnica prvog nastupa *Parafa*.¹² Njihova pjesma „Rijeka“ je jedna od ključnih pjesama prvog razdoblja njihovog djelovanja. Ona odaje počast jednom vremenu, prostoru i gradu.¹³ Osim *Parafa*, *Termiti* su također stupili na scenu sa svojim avangardnim pristupom te je njihova glazba također bila buntovna i politički angažirana. *Termiti* su bili temelj kasnijeg nastanka benda *Let 3* koji je i danas jedan od najpoznatijih riječkih rock bendova te koji je stekao uspjeh na internacionalnoj razini, čak su predstavljali Hrvatsku na ovogodišnjem izdanju Eurovizije. 1980-ih u Rijeci su nastali rock bendovi kao što su *Fit*, *Grad* i *Laufer* koji su također stekli iznimnu popularnost.

3. LOKACIJE

Važan faktor koji ima iznimno značajnu ulogu u razvoju i opstajanju riječke rock scene su lokacije. Prije svega, bitno je da postoje mjesta i prostori na kojima bi se održavali koncerti i festivali. Ujedno, bitno je da općenito postoje mjesta i prostori na kojima bi se članovi riječke rock scene mogli upoznati te izlaziti i družiti se. Lokacije su svakako dio identiteta grada u kojemu se nalaze. U Puli je najpoznatija rock lokacija *Rojc*, dok su u Zagrebu to mjesta kao što

⁹ Ibid.

¹⁰ Pasarić, K. (2018). Popularne pjesme grada koji teče – nepresušno...(2. dio). Glazba. *Sušačka revija*, br. 101/102

¹¹ Đekić, V. (2018). Paraf, punk iz Circola. Glazba. *Sušačka revija*, br. 101/102

¹² Pasarić, K. (2018). Popularne pjesme grada koji teče – nepresušno...(2. dio). Glazba. *Sušačka revija*, br. 101/102

¹³ Ibid.

su *Močvara*, *Hard Place*, *Tvornica Kulture*, *Boogaloo*, *Valhalla* i slično. U Splitu također postoje rock lokacije kao što su *SPLASH* bar i *Rock-O* bar, a u Osijeku su najpoznatiji rock barovi *Hir* i *Cadillac*. Isto tako i Riječka rock scena ima lokacije koje je definiraju i čine prepoznatljivom. Važnost lokacija u gradskoj rock sceni primjetna je i u tome što se i najpoznatiji festivali, koji su upravo jedan od faktora koji najviše definiraju samu gradsku rock scenu te o kojima će više biti rečeno kasnije, održavaju tamo. U ovom poglavlju važnu ulogu imaju Google recenzije kao i recenzije na društvenim mrežama jer su one jedan od načina na koji glas naroda konstruira i oblikuje sliku riječke rock scene. Tako posjetitelji svojim recenzijama ocjenjuju kvalitetu i važnost lokacija za scenu.

- Omladinski kulturni centar Palach

Omladinski kulturni centar Palach, odnosno *Klub Palach* (Kružna ul. 8) jedna je od kulturnih i najpoznatijih lokacija riječke rock glazbe i scene. Osnovan je 1966. godine te se prvo zvao *Studentski klub Index*. Nazvan je tako zato što se u blizini nalazio *Studentski restoran Index* pa su studenti, nakon što su ručali u restoranu mogli produžiti u istoimeni klub na druženje i razgovor. Namjena mu je bila prostor za studente gdje će se održavati stručna i popularna predavanja, družiti uz društvene igre i televizor, koristiti čitaonicu, učionicu i mali bife. Klub je otvorio predsjednik Skupštine Općine Rijeka, a u izgradnju je bilo uloženo 35 milijuna dinara koji su stigli s računa Studentskog centra. Poduzeće Studentski centar je upravljalo klubom, no on nije bio po ukusu tadašnjih studenata. Ime je promijenjeno u *Klub Palach* 5. veljače 1969. godine.¹⁴ Najpoznatiji je po tome što je mjesto održavanja *Ri Rock festivala* koji se tamo redovito održava jednom godišnje od 1979. godine. Imao je ulogu i kafića, odnosno bara i koncertne dvorane, no od 2015. godine više nije aktualan. Od tada služi isključivo za održavanje *Ri Rock festivala* i eventualno ponekih drugih manjih koncerata i festivala koji se ponekad održavaju.

Jedna od njegovih najvećih prednosti je činjenica da je vrlo poznato mjesto i u Rijeci i u okolici te također u Istri pošto je dugi niz godina ugošćavao publiku iz cijele Hrvatske i šire, a pogotovo iz Riječke okolice i Istre. Također mu je prednost i lokacija zato što se nalazi u samom centru grada. Grad Rijeka bi svakako trebao uložiti u obnovu prostora kluba kao i prostora ispred i oko njega kako bi se optimiziralo okruženje te privukla još veća publika. Grad Rijeka je u

¹⁴ Đekić, V. (2016). Kako je rođen klub Palach. Štorije iz kružne. *Sušćaka revija*, br. 95/96

službenom dokumentu „Strategija kulturnog razvitka Grada Rijeke 2013. – 2020.“ kao jedan od prioriteta navela obnovu kluba *Palach* te njegovu prenamjenu u jedan od centara nezavisne i studentske kulture. Kao isti prioriteti naveden je i prostor *Marganova* u *Harteri*. U strategiji je navedeno da „ti prostori tako će postati okosnica nezavisne i studentske kulture, koja trenutno djeluje disperzirano u brojnim neadekvatnim prostorima. Tako koncentrirana nezavisna kulturna scena, uz pravo na upravljanje prostorima, steći će puno bolje pozicije za ostvarenje programa i privlačenje sredstava izvan samog gradskog proračuna, primjerice iz zaklade *Kultura Nova* koja postaje bitan faktor financiranja nezavisnog sektora.“¹⁵ „U prostoru *OKC Palach* se od 2014. do 2020. godine održalo 448 javnih događanja, dok je 253 programa bilo u organizaciji aktera nezavisne kulturne scene, te 52 programa u organizaciji Galerije Studentskog kulturnog centra.“¹⁶ Na Google-u ima ocjenu 4.5 od 5 na temelju 39 recenzija¹⁷, dok na Facebook-u ima ocjenu 3.9 od 5 na temelju 39 recenzija.¹⁸

- Hartera

Sljedeća važna lokacija riječke rock scene je *Hartera* (Ružičeva ulica), prostor nekadašnje tvornice papira. Upravna zgrada izgrađena je 1827. godine te je sačuvana do danas, no u promijenjenom obliku. Tvornica papira bila je jedna od prvih velikih industrijskih pothvata u Rijeci. Zbog inovacija u tehnološkom procesu i kvalitete papira mnogo je puta bila nagrađivana i na domaćim i na međunarodnim gospodarskim izložbama. Također je posjedovala prvi parni stroj na Balkanu.¹⁹

Dugi niz godina koristila se kao prostor za održavanje raznih koncerata i festivala pretežno alternativne i rock glazbe. Jedni od najpoznatijih festivala koji su se tamo održavali su *Hartera* festival, koji se više ne održava, i *Dark Circle Festival*, nekada poznat kao *Dark „O“ Metal Fest* koji se zbog *Harterinog* ruševnog stanja morao početi održavati drugdje te se trenutno održava u klubu *Palach*. Ipak, *Hartera* je pružala posebni ambijent koji je bio jedna od stvari koja je davala festivalu njegovu prepoznatljivost pogotovo zato što se festival održava po ljeti kada je svakako poželjnije održavati i prisustvovati festivalu na otvorenom prostoru. Također,

¹⁵ Strategija kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.

¹⁶ Završno izvješće o provedbi Strategije o kulturnom razvitku grada Rijeke 2013. – 2020., str. 81.

¹⁷ Google recenzije za Omladinski kulturni centar Palach (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=klub+palach+rijeka#lrd=0x4764a0e1d71b1b03:0x8aede70dcdac1e08,1>) [12.06.2023.]

¹⁸ Facebook stranica Omladinskog kulturnog centra Palach (https://www.facebook.com/okcpalach/?locale=hr_HR) [12.06.2023.]

¹⁹ „Upravna zgrada Tvornice papira“. *Riječka baština*.

Hartera zbog veličine prostora može primiti puno veći broj posjetitelja i publike, a ujedno i veći broj sadržaja, kako glazbenih tako i zabavnih. Ono što je također iznimna prednost *Hartere* je njena lokacija. Njenom ambijentu doprinosi to što se nalazi u prirodi, odnosno blizu izvora Rječine. No, ono što je najbitnije, nalazi se dovoljno blizu centra da je lako dostupna (od centra je potrebno otprilike 10 do 15 minuta hodanja), a opet i dovoljno daleko da ne ometa građane gužvom i bukom. „*Hartera* je dovoljno blizu i dovoljno daleko da po gašenju pogona započne vlastito prerastanje u nešto treće, u oazu omladinske urbane kulture“.²⁰

Nakon inicijative gradske administracije za prenamjenom tvornice 2004. godine, osnovao se *Klub ljubitelja buke* koji se prihvatio projekta *Hartera* kao „projekta revitalizacije dojučerašnjeg industrijskog u multifunkcionalan kulturni prostor za mlade“.²¹ *Klub ljubitelja buke d.o.o.*, kojega čine glazbenik Damir Martinović Mrle iz benda *Let 3*, diskograf Goran Lisica Fox, medijski strateg Ivan Šarar te arhitekti Idis Turato i Saša Randić, odlučio je pokrenuti festival *Hartera*, u istoimenom prostoru, odnosno u prostoru koji je poznat kao hala *Marganova* i nalazi se na najudaljenijoj točki kompleksa koja je najdublje uvučena u kanjon Rječine. Više o *Hartera* festivalu bit će rečeno u poglavlju o riječkim rock festivalima. Kao što je prethodno bilo spomenuto za *Klub Palach*, Grad Rijeka je u službenom dokumentu „Strategija kulturnog razvitka Grada Rijeke 2013. – 2020.“ kao još jedan od prioriteta navela obnovu prostora *Marganova* u *Harteri*, te njezinu prenamjenu u jedan od centara nezavisne i studentske kulture. No, ipak nije obnovljena.

- Pogon Kulture

Još jedan važan prostor za održavanje rock koncerata u Rijeci je *Pogon Kulture* (Ul. Strossmayerova 1). Naime, *Pogon Kulture*, nekada poznat kao *Stereo Dvorana*, ujedno je koncertna dvorana te plesni i noćni klub, odnosno prostor za održavanje koncerata, raznih partyja, zabava i evenata u centru grada koje može primiti preko 600 ljudi. Tamo se redovito održavaju raznorazni eventi koji zaista uvijek imaju veliku posjećenost. Važno je napomenuti kako se *Pogon Kulture* ipak ne može smatrati u potpunosti mjestom rock scene i glazbe zato što se tamo održavaju koncerti svakakvih vrsta glazbe, a ne isključivo rock glazbe. No, unatoč tome, koncerti alternativne i rock glazbe zaista su česti. Često nastupaju i bendovi iz Rijeke kao što su *Grad*, *Jonathan*, *Urban & 4* i slično. Na Google-u *Pogon Kulture* ima ocjenu 4.5 od

²⁰ Đekić, V. (2008). Nepokoreni grad. Riječki rock. *Sušačka revija*, br. 62/63

²¹ Ibid.

5 na temelju 255 recenzija²², dok na Facebooku ima ocjenu 4.6 od 5 na temelju 91 recenzije.²³ To je *Pogon Kulture*, odnosno *Stereo* danas. No, kakva li je njegova povijest? Velid Đekić za članak u Sušačkoj reviji navodi da „Oni koji su ga pohodili s početka sedamdesetih sjećaju se *Stere*a kao jednog od najmodernijih disko-klubova u tadašnjoj puno većoj državi“.²⁴ Prethodno je tu djelovao noćni bar *Neboder*, a subotom i nedjeljom u listopadu 1969. bend *Uragani* pružali su potporu novoorganiziranom plesnjaku. Tada su klupski voditelji Dario Ottaviani (član grupe *Uragani*) i Toni Habčić (član grupe *Sinovi mora*) s vlasnikom prostora sklopili ugovor o zajedničkom otvaranju disko kluba pod nazivom *Stereo 70*. Klub je otvoren 15. lipnja 1970. godine. Zanimljiva je činjenica da je klub u listopadu 2006. godine, dakle gotovo četiri desetljeća kasnije, vratio svoje prvotno ime, samo bez broječanog dodatka „kao da želi potvrditi tezu o nelinearnom, kružnom gibanju vremena. Možda zato da bi se vratile i poticajne šezdesete?“.²⁵ Zatim objašnjava da ako je zaista riječ o tome, onda je uzalud. „Nije klupsku dvoranu u prizemlju hotela *Neboder* i *Hrvatskog kulturnog doma* izdalo vrijeme. Izdali su je upravo oni koji o njoj govore s nostalgijom.“²⁶ No smatra da im ne treba zamjeriti zato što nakon što je 1971. godine istekao ugovor hotelske kuće i voditelja, hotelska kuća odlučila je nastaviti bez dotadašnjeg vodstva što je rezultiralo prestankom rada dvorane. Mladi ljudi iz Rijeke tada su otišli na podije konkurentskih disko-klubova u Opatiji, kao na primjer *Plavi* za socijalistički omladinsku „jet-set“ i *Arkade* za rockere (oba su se nalazila na području današnjeg Hotela *Admiral*).

Da bi se *Stereo* mogao vratiti u opticaj, moglo se naslutiti 1978. godine kada je dvoranu na korištenje dobila lokalna podružnica Udruženja manekena Hrvatske. Taj novi klub u starom prostoru zvao se *Modra*, a taj je naziv skraćeno upućivao na modne radnike. No, to nije dugo potrajalo te je pokušaj poboljšanja situacije u klub doveo Bernardina Modrića, filmskog kritičara riječkih omladinskih glasila, radijske emisije *Bura* i lista *Val*. On je odveo dvoranu prema njezinom najvećem uspjehu. „Kao novopečeni voditelj kluba, s financijskom rupom na računu, pozivao je u prostor jeftine, energične, atmosferske – lokalne rock-poletarce“²⁷. Nakon uspješnog testa s koncertom bendova *Ery* i *Beta Century*, u klub je pozvao tada svježju senzaciju, punk bend *Paraf*. A kako oni ne bi bili osamljeni pred publikom, menadžer *Parafa*

²² Google recenzije za Pogon Kulture (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=pogon+kulture#lrd=0x4764a0fd9dcefd47:0xaa738d8aea199620,1>) [12.06.2023.]

²³ Facebook stranica Pogona Kulture (https://www.facebook.com/pogonkulturerijeka/?locale=hr_HR) [12.06.2023.]

²⁴ Đekić, V. (2008). Stereo. Pop-kultura. *Sušačka revija*, br. 64

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

Goran Lisica Fox ponudio je termin predgrupe jednom od novoosnovanih gradskih bendova, *Termitima*. Članovi *Parafa* i *Termita* upoznali su se u Palachu, a do ponude za predgrupu došlo je kada su se menadžer *Parafa* i vokalist *Termita* susreli na Korzu. Koncert se održao 23. listopada 1978. godine i može se smatrati povijesnim događajem. „Zabezeknuto osoblje *Modre*, tek naviklo na senzualni hod gradskih manekenskih barbika, na ono što su smatrali modnom odjećom, i niima pridruženo društvo, nije znalo što činiti s *pankerskom bagrom* koja je nadirala u njihov klub. U hordama, u poderotinama, izbodena zihericama i *make up rješenjima* u zavadi s pameću. Dečki su zapravo svjedočili nikad ostvarenu scenariju iz obližnjeg Konta, provali drogerije u parfumeriju.“²⁸ Klub je bio prepun, a taj treći nastup *Parafa* na domaćem gradskom terenu „bio je zajednički performans glazbenika i publike“²⁹. Naime, prizor je ponudio scenski primjer pankerskog preziranja barijera između izvođača i publike. Može se reći da su te večeri rođene dvije legende. Modrić je tu večer odlučio snimiti te su mu kadrovi iz *Modre* uz živu glazbu *Parafa* trebali poslužiti za kratki dokumentarac s nazivom *Moja slika*, koji je bio zamišljen kao brzi kolaž prizora predstaviti osobno viđenje urbanog života. Kolaž je uključivao scene iz grada, pogled na smeće, socijalističku ikonografiju, pornografske prizore i još štošta pomiješano s nastupom *Parafa* iz *Modre* i pogom publike. Završen uradak trajao je desetak minuta. „Ali kakvih desetak minuta: na njima je autentičan, dokumentaran zapis iz ranog razdoblja riječkog pank. Sa stajališta povijesti popkulture u Hrvata, jedan od ključnih dokumenata.“³⁰ Film je prikazan samo jednom nedugo nakon nastanka. Modrić je jedini primjerak vrpce poslao u Radio-televiziju Beograd da bi se prikazao u poznatoj kulturnoj emisiji Petkom u 22. Tu mu je nestao trag i tako je taj film postao „izgubljeni sveti Gral hrvatskog pank“³¹. *Modra* je prestala raditi nakon samo nekoliko mjeseci rada. U 1980-ima dvorana je radila kao diskoteka *Jupiter*, ali ne dugo.

- Kont

Hotel *Kontinental* izgrađen je 1888. godine. „Sušačani su dobili hotel s prekrasnom kavanom, okružen zgodnim ambijentom dubokog hlada divljih kestenova i svježinom koja je dolazila iz obližnjeg toka Rječine.“³² To je postalo omiljeno i ugodno mjesto za druženje. Slastičarnica

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Suzić, S. (2017). Cont. Kulturna mjesta. *Sušačka revija*, br. 97/98

Cont zatim je postala današnja *Pivnica Cont* u kojoj se nalaze razni eksponati koji pričaju priče o riječkoj i sušačkoj povijesti. „Kavana hotela *Kontinental* počinje biti okupljalište sušačke srednje i više klase i kulturnog svijeta Sušaka, a rado su navraćali i Fiumani.“³³ Nakon pripojenja Sušaka Rijeci, kafić i veliki dio slobodnog prostora na Titovom trgu postali su omiljeno okupljalište Riječana. No, nisu samo hotel i slastičarnica, odnosno pivnica imali važnu ulogu u riječkoj rock sceni, već je to imao prostor ispred hotela. Tamo su se godinama okupljale generacije rockera, punkera i metalaca. *Kont* prije svega predstavlja zajedništvo. Kao mjesto za izlaske i okupljanja, najaktualniji je ljeti.

- MusicBox

MusicBox (Delta 5) je prostor za probe koji nudi glazbenicima i bendovima opremljen i siguran prostor gdje mogu vježbati sviranje i razvijati svoje vještine i ideje. Mogao bi se opisati kao nekakav „ured“ riječke rock scene jer se tamo ujedno nalazi i središte *Udruga Ri Rock*. Ispred *MusicBoxa* se održavaju događanja poput večeri otvorene probe što su zapravo neslužbeni festivali tijekom kojih bendovi koji koriste prostore *MusicBoxa* za održavanje svojih proba odsviraju javnu probu kojoj svi mogu prisustvovati. To na neki način, uz zabavu, služi i kao promocija *MusicBoxa* kojom se nastoji privući više bendova ka korištenju njihovih prostorija za svoje probe. „*Udruga Ri Rock* već niz godina nudi prostor Delte 5 za *Music box* radionice, glazbeno osmišljavanje slobodnog vremena uz vodstvo i edukaciju mladim glazbenicima koji su još neafirmirani, a žele jednog dana kvalitetno zasvirati u rock sastavu.“³⁴ *MusicBox* na Google-u ima ocjenu 5.0 od 5 na temelju 13 recenzija.³⁵

- Mali Rock

³³ Ibid.

³⁴ Završno izvješće o provedbi Strategije o kulturnom razvitku grada Rijeke 2013. – 2020., str. 62.

³⁵ Google recenzije za MusicBox (https://www.google.com/search?q=music+box+rijeka&client=firefox-b-d&sca_esv=566267321&sxsrf=AM9HkKncVjfqF12OqumyNQvmiXtBd-0wqg%3A1695041922939&ei=gkkIZb_IOPzh7_UPhoiZ8A0&ved=0ahUKEwi_rsidm7SBAX88LsIHQZEBt4Q4dUDCA8&uact=5&oq=music+box+rijeka&gs_l=EGxnd3Mtd2l6LXNlcnAiEG11c2ljIGJveCByaWpla2EyCxAuGIAEGMcBGK8BSOcYUM4BWOUXcAV4AZABAjgBoAGgAekKqgEEMC4xMLgBA8gBAPgBAcICChAAGEcY1gQYsAPCAgoQABiKBRiWAXhDwgIOEAAAY5AIY1gQYsAPYAQHCAhAQLhiKBRjIAxiwAXhD2AECwglFEAAyGATCAgUQLhiABMICcXAUgIAEGMcBGNEDwglGEAAyFhgewgIIEAAyCBgeGA3CAggQABgeGA0YD8ICDRauGA0YgAQYxwEYrwHiAwQYACBBiAYBkAYRugYGCAEQARgJugYGCAIQARgI&scient=gws-wiz-serp#lrd=0x4764a14bd208d4dd:0x6efc20b5cc230820,1) [12.06.2023.]

Mali Rock (Derenčinova ul. 9) je jedini riječki kafić u kojemu se pušta isključivo rock glazba. Nedostatak mu je lokacija pošto se nalazi relativno daleko od centra te je tako u pravilu češće mjesto izlaska svojim redovnim i lokalnim gostima nego novim posjetiteljima. Na Google-u ima ocjenu 5.0 od 5 na temelju 61 recenzije³⁶, dok na Facebook-u ima ocjenu 4.2 od 5 na temelju 41 recenzije.³⁷

- River Pub

River Pub (Ul. Frana Supila 12) je također lokacija riječke rock scene. Iako je usmjeren i na druge vrste glazbe, *River Pub* je ipak pretežito usmjeren na rock glazbu. Štoviše, na njihovoj se pozornici često održavaju koncerti kako autorskih, tako i cover bendova. Jedna od njegovih najvećih prednosti svakako je njegova lokacija jer se nalazi u samom centru grada, ali nedostatak je taj što prostor nije u potpunosti idealan za koncerte. Naime, prostor je podijeljen na dva kata i terasu. Pozornica se nalazi na drugom katu i dosta je malena i nisko smještena, ali još bitnije od toga je što se u sredini kata nalazi dugačak šank koji se prostire skoro od zida do zida i tako na neki način dijeli kat na dva dijela što onemogućuje onima koji se nalaze s druge strane šanka da uopće vide koncert. A i prostor s druge strane šanka gdje se nalazi pozornica dosta je malen stoga tamo ne stane baš puno publike i sve u većini slučajeva rezultira naguravanjem i gužvom. *River Pub* na Google-u ima ocjenu 4.6 od 5 na temelju 1 261 recenzije.³⁸

- Milord Pub

³⁶ Google recenzije za Mali rock (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=mali+rock+rijeka#lrd=0x4764a0fe457ae675:0x60d23791f60f7717,1>) [12.06.2023.]

³⁷ Facebook stranica Malog Rocka (<https://www.facebook.com/people/Mali-Rock/100063861270885/>) [12.06.2023.]

³⁸ Google recenzije za River Pub (https://www.google.com/search?q=river+pub+rijeka&client=firefox-b-d&sca_esv=566267321&sxsrf=AM9HkKneI2ESQQpEz6Zjm6CsoHu1ydx7og%3A1695042170527&ei=ekoIZcDaH9-K9u8Pi-6j4AY&ved=0ahUKEwjA_8-TnLSBAxVfhf0HHQv3CGwQ4dUDCA8&uact=5&oq=river+pub+rijeka&gs_lp=Egxn3Mtd2l6LXNlcnAiEHIpdmVyIHB1YiByaWpla2EyCxAuGIAEGMcBGK8BMgUQABiABDIFEAAyAQyBhAAGBYHjIGEAAYFhgeMhoQLhiABBjHARivARiXBRjcBBjeBBjgBNgBAkjsCFC7AVjDB3ABeAGQAQCYAZwBoAHnB6oBAzAuN7gBA8gBAPgBAcICChAAGEcYlgQYsAPCAgoQABiKBRiWAxhDwgIWEc4YrWYxwEYigUYyAMYsAMYQ9gBAcICFhAuGloFGMcBGK8BGMgDGLADGEPYAQHCAgsQLhivARjHARiABMICGhAuGK8BGMcBGIAEGJcFGNwEGN4EGOAE2AECwgILEAAyFhgeGA8Y8QTiAwQYACBBiAYBkAYUgYGC AEQARgIugYGCAIQARgU&scient=gws-wiz-serp#lrd=0x4764a11e067a6543:0x521dd8f29651ddc5,1) [12.06.2023.]

Milord Pub (Srdoči bb) također je rockerski pub koji se nalazi na Srdočima. Nedostatak mu je lokacija jer se nalazi daleko od centra te je tako, isto kao i *Mali Rock*, češće mjesto izlaska svojim redovnim i lokalnim gostima nego novim posjetiteljima. Na Google-u ima ocjenu 4.6 od 5 na temelju 822 recenzije.³⁹

- The Beertija Rijeka

The Beertija Rijeka (Slavka Krautzeka 12) je pivski pub osnovan 2013. godine. Podržavaju craft kulturu i lokalnu proizvodnju. U podrumu se nalazi koncertni prostor u kojemu se često održavaju rock koncerti. Taj prostor ispod samog kafića nije izričito velik, no ipak je dovoljan da se uspješno održe koncerti. Nalazi se na Trsatu što je relativno daleko od centra, no blizu je Kampusu čime je dostupniji studentima. *The Beertija* na Google-u ima ocjenu 4.7 od 5 na temelju 1147 recenzija.⁴⁰

- Klub mladih Rijeka

Klub mladih Rijeka (Ul. Erazma Barčića 9A) započeo je s radom 2012. godine te je postao jedan od najdražih i najposjećenijih lokacija, pogotovo od strane studenata. Iako je spektar glazbe koja se tamo pušta zaista širok, najčešće se puštaju rock i pop glazba, pogotovo iz prošlog stoljeća. Štoviše, tamo se zaista često održavaju rock koncerti, kako autorskih bendova, tako i cover bendova koji sviraju publici poznate i drage pjesme poznatih svjetskih rock bendova. ono što je kod *Kluba mladih* odlično je to što im je svaki koncert besplatan te iz tog razloga uvijek privuku veliku publiku što rezultira odličnom promocijom bendova koji nastupaju. Još jedna od prednosti mu je i lokacija zato što se nalazi u samom centru grada te je tako lako dostupan, a ujedno ga je lako i slučajno otkriti u prolazu. Također, tamo se često održavaju i tematski partyji, poput na primjer „Glam partyja“ koji je posvećen glam rock i

³⁹ Google recenzije za Milord Pub (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=milord+pub#lrd=0x4764a759acbc66cd:0xef0c0855233e9cf6,1>) [12.06.2023.]

⁴⁰ Google recenzije za The Beertija Rijeka (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=the+beertija+rijeka#lrd=0x4764a100c19ebc9f:0x9495993f55dc9e2f,1>) [12.06.2023.]

metal glazbi 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća. Na Google-u ima ocjenu 4.5 od 5 na temelju 186 recenzija⁴¹, dok na Facebook-u ima ocjenu 4.7 na temelju 200 recenzija.⁴²

- Dallas Music Shop Rijeka

Dallas Music Shop Rijeka (Splitska ul. 2A) važna je lokacija riječke rock scene. Naime, *Dallas Music Shop* je trgovina gotovo u potpunosti posvećena rock glazbi. Tamo se prodaju CD-i, ploče, instrumenti, glazbena oprema, majice, ukrasi, poster i slično raznih rock bendova, a također se prodaju i karte za koncerte i festivale. Uz to, tamo se često odvijaju i promocije lokalnih rock bendova. Na Google-u ima ocjenu 4.5 od 5 na temelju 102 recenzije.⁴³

- ExPort Delta

ExPort Delta je od nedavno još jedna lokacija koja se polako pretvara, ili bolje rečeno već se pretvorila, u riječku rock lokaciju. Na to upućuje i činjenica da je 2021. godine, čak i *Ri Rock* festival tamo održan. Također, bio je jedna od glavnih lokacija riječke rock scene u sklopu Europske prijestolnice kulture 2020, a o tome će više biti rečeno u sljedećem poglavlju. Prednosti ove lokacije su njezina veličina i mogućnost da smjesti brojnu publiku te i njena lokacija s obzirom na to da se nalazi u samom centru grada. Na Google-u ima ocjenu 4.4 od 5 na temelju 105 recenzija.⁴⁴

Iz svega navedenog u ovom poglavlju, može se zaključiti da Rijeka uistinu ima mnoštvo lokacija rock glazbe. No, valja napomenuti da za jedan grad koji se nalazi na moru, nema baš puno lokacija na otvorenom. Većinom se radi o barovima i kafićima i eventualno pokojem klubu. Lokacije na otvorenom bi svakako povoljno utjecale na rock scenu tako što bi omogućile da se i ljeti održavaju koncerti i festivali što bi bilo jednako povoljno i za domaće posjetitelje i za turiste u razdoblju vrućih ljeta. Tu je odličnu ulogu imala *Hartera*. Ona je bila prava ljetna senzacija i idealna lokacija za održavanje rock koncerata i festivala ljeti, pogotovo zato što se nalazi na uzvisini te uz samu Rječinu stoga je tamo znatno manje vruće nego u centru.

⁴¹ Google recenzije za Klub mladih Rijeka (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=klub+mladih+rijeka#lrd=0x4764a11e321ac3cd:0x1c9cceb8b3dcdbdd,1>) [12.06.2023.]

⁴² Facebook stranica Kluba Mladih Rijeka (https://www.facebook.com/klubmladihrijeka/?locale=hr_HR) [12.06.2023.]

⁴³ Google recenzije za Dallas Music Shop Rijeka (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=dallas+music+shop+rijeka#lrd=0x4764a0e1c81559d9:0x423e8af42ab2fc96,1>) [12.06.2023.]

⁴⁴ Google recenzije za ExPort Delta [12.06.2023.]

Zasigurno bi se ljeti održavalo puno više koncerata i festivala kad bi za to postojao adekvatan prostor. Upravo iz svih tih razloga bi se trebalo uložiti u obnovu *Hartere* kako bi se ostvario njen veliki potencijal te kako bi se ljetna rock scene obogatila. Uz to, Hartera predstavlja dio riječke industrijske baštine, a kada je mjesto održavanja festivala spaja industrijsku i kulturnu baštinu grada što je još jedan razlog zbog kojeg bi trebala biti obnovljena.

4. KULTURNA POLITIKA

Kulturna politika je podskup politike općenito, koja se često naziva „javnom politikom“. To se odnosi na upravljanje; ne samo na donošenje politika, već i na javnu sferu racionalno-kritičke rasprave. Isto kao politika općenito, kulturna politika može se promatrati usko, u smislu onoga što oni koji su za to zaduženi zapravo rade i posljedica toga što rade ili široko, u smislu rasprave o kulturnim pitanjima. U suštini, kulturna politika objedinjuje kulturu i moć.⁴⁵

Nadalje, kulturna politika može se analizirati iz perspektive raznih disciplina poput kulturalnih studija, sociologije, antropologije, filozofije, muzikologije, geografije, političke znanosti te urbanih studija i ekonomije, stoga ne postoji jednoglasni, čvrsto definirani pojam od čega se ona zapravo sastoji.⁴⁶ U slučaju kulturalnih studija, predstavljena je raspodjela između pristupa kulturnoj politici na temelju djela Gramscija i Foucaulta. Razlika između gramscijevske i foucaultovske grane istraživanja kulturne politike u kulturalnim studijima je to što je u gramscijevskoj grani naglasak stavljen na ideologiju i hegemoniju, dok je u foucaultovskoj grani naglasak stavljen na pojam vladavine.⁴⁷

4.1. Glazba kao dio kulturne politike Europske unije

„Europska komisija smatra da je glazbeni sektor ključan za očuvanje kulturne raznolikosti Europe i jačanje njezine konkurentnosti. Glazba je univerzalni jezik čovječanstva i ima jedinstvenu moć da probudi kreativnost i ujedini društva i pojedince. Isto je tako od velike gospodarske važnosti. Glazbeni sektor treći je najveći poslodavac u kulturnim i kreativnim industrijama u EU-u. Europski glazbeni sektor, koji se temelji na malim i srednjim poduzećima,

⁴⁵ McGuigan, J. (2004). *Rethinking Cultural Policy*. Open University Press., str. 6.

⁴⁶ Gray, C. (2010). Analysing cultural policy: incorrigibly plural or ontologically incompatible?. *International journal of cultural policy*, str. 218. – 219.

⁴⁷ Ibid., str. 222.

vrlo je dinamičan i inovativan te ima važan potencijal za rast.⁴⁸ Može se postaviti pitanje zašto je potrebna ta potpora? U dobu digitalizacije i velike globalne konkurencije, glazbeni se sektor konstantno preobražava. U zadnjih deset godina tako je došlo do promjena kako u skladanju tako i u produkciji, distribuciji te monetizaciji glazbe. ta je promjenjiva situacija donijela prilike i izazove na svakoj razini glazbenog vrijednosnog lanca, uključujući raspodjelu prihoda i pravednu naknadu za umjetnike u novom digitalnom okruženju te također potrebu umjetnike da razvijaju i unaprijede svoje digitalne i poslovne vještine. Potpora je potrebna i ključna kako bi se glazbenom sektoru i njegovim granama omogućilo da budu konkurentniji na globalnom tržištu. To bi omogućilo svim ljudima da uživaju u bogatoj europskoj glazbenoj ponudi neovisno o tome gdje se nalaze te da ujedno otkriju i podrže nove glazbene talente. Potencijal i uloga glazbe još nisu u potpunosti iskorišteni u donošenju i oblikovanju politika na europskoj i na nacionalnoj cjelini. Taj proces je otežan zbog nedostatka pouzdanih i usporedivih podataka o glazbenom sektoru, njegovim funkcijama te uspješnosti.⁴⁹

Europska komisija podržava glazbeni sektor kroz integrirani pristup nazvan *Music Moves Europe*, odnosno *Glazba pokreće Europu*. Glavni cilj inicijative je promicanje održivog glazbenog ekosustava u Europi te podržavanje ključnih prednosti glazbenog sektora, a to su raznolikost, konkurentnost i inovacija. Ta inicijativa strateški je usklađena s općim političkim prioritetima Europske unije te će doprinijeti postizanju tih ciljeva. Posebni ciljevi uključuju: promicanje i poticanje kreativnosti i inovacija, očuvanje i proširenje raznolikosti europske glazbene scene, pružanje podrške glazbenom sektoru da se prilagodi digitalizaciji i ostvari njezine prednosti te također pružanje podrške glazbenom sektoru kako bi postao održiviji. Glazba predstavlja značajan temelj europske kulture i vjerojatno je kulturni i kreativni sektor s najširoom publikom. Ona je ključni element europske kulturne raznolikosti i ima sposobnost pozitivno utjecati na društvo te je ujedno ključna za dobrobit ljudi. Također, glazba ima značajnu gospodarsku, odnosno ekonomsku važnost. Naime, nedavna istraživanja su pokazala da glazbeni sektor zapošljava više ljudi nego filmska industrija. Projektom *Music Moves Europe* Europska komisija nastoji iskoristiti i ojačati prednosti glazbenog sektora, a to su raznolikost, kreativnost i konkurentnost. Cilj je razvijanje integriranog političkog pristupa Europske unije na području glazbe. U okviru potprograma *Kreativna Europa*, koji je trajao od

⁴⁸ European Commission. Culture and Creativity. Music.

⁴⁹ Ibid.

2014. do 2020. godine, više od 130 glazbenih projekata primilo je financijska sredstva s otprilike 98 milijuna eura proračuna.⁵⁰

4.2. Glazba kao dio kulturne politike Republike Hrvatske

Popularna glazba, uključujući rock glazbu, ubraja se u kulturne i kreativne industrije stoga Ministarstvo kulture novčano podržava aktivnosti na tom području. „S ciljem da se unutar sustava pronade mjesto za financiranje rock glazbe, 2015. je umjesto u okviru Vijeća za glazbu i glazbeno-scenske umjetnosti, za rock festivale i klupske programe otvorena posebna pozicija upravo u okviru Vijeća za inovativne kulturne i umjetničke prakse koja je praćena i osnovanjem Stručnog povjerenstva za rock glazbu i klupske programe“.⁵¹ U razdoblju od 2000. do 2019. godine ukupan iznos financiranja glazbenih programa povećao se s 5.569.200 kn na 10.421.000 kn. Dakle, tijekom tih 19 godina došlo je do povećanja od 84%. Uz to, broj financiranih glazbenih programa u istom se razdoblju povećao s 82 na 321, a to je porast od skoro 291%. Važno je napomenuti da se i dalje najveći dio sredstava iz proračuna Ministarstva kulture ulaže u programe koji se održavaju u Gradu Zagrebu. Interne analize za 2019. godinu pokazuju da je skoro 50% sufinanciranih programa u Zagrebu te im je dodijeljeno 59% ukupnih sredstava za glazbu. Kada se uvrste podaci za Zagrebačku županiju, iznosi se povećaju na 57% ukupnih programa te 64,5% ukupnog proračuna za glazbu. Primorsko-goranska županija ostvaruje 7% projekata i 4,5% sredstava.⁵²

Zahvaljujući dugogodišnjem trudu i upornosti koncertnih organizatora te scene, od 2016. godine se, sredstvima Ministarstva kulture putem vijeća za inovativne umjetničke i kulturne prakse, potiču i programi rock, alternativne i klupske glazbe. „U 2019. godini, Ministarstvo kulture financiralo je 54 programa iznosom od 1 092 000 HRK, što čini 18, 53% ukupnoga proračuna za inovativne umjetničke i kulturne prakse“.⁵³ Grad Zagreb izdvaja najveća sredstva za glazbu. 2019. godine proračun Grada Zagreba za glazbu iznosio je 10.700.000 HRK. Proračun Grada Rijeke iznosio je 581.000 HRK.⁵⁴

„Prema sistematizaciji Ministarstva kulture, rock glazba i klupski programi također pripadaju među inovativne umjetničke i kulturne programe, no izdvojeni su u posebnu podgrupu unutar

⁵⁰ European Commission. Culture and Creativity. Music Moves Europe.

⁵¹ Saraga, M. (2022). Glazba. Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb, str. 147.

⁵² Ibid., str. 148.-149.

⁵³ Ibid., str. 149.

⁵⁴ Ibid., str. 149.

ovih programa, o kojoj odlučuje Stručno povjerenstvo za rock glazbu i klupske programe“.⁵⁵ Programi koji su klasificirani kao inovativne umjetničke i kulturne prakse financirani su iz proračuna Ministarstva kulture te tako i proračuna županija, gradova i općina. Ti proračuni predstavljaju osnovna sredstva za realiziranje sadržaja.

Ministarstvo kulture je 2007. godine financiralo 108 programa s iznosom od 5.427.150 HRK, a 2019. godine je financiralo 252 programa s iznosom od 5.894.000 HRK. Može se primijetiti kako se broj programa i više nego udvostručio, a iznos financiranja iz proračuna Ministarstva kulture je samo malo veći nego 2007. godine. Važno je napomenuti kako je 2016. i 2017. godine iznos financiranja iz proračuna Ministarstva kulture prešao iznos od 7 milijuna HRK, no nakon toga se iznos znatno smanjio. S druge strane, Zaklada Kultura Nova je 2012. godine 38 programa financirala s iznosom od 2.570.169,65 HRK, a 2019. godine je financirala 155 programa s iznosom od 9.946.598,60 HRK. Tu se, dakle, može primijetiti zaista velik i značajan napredak i u iznosu financiranja i u broju programa. Također treba napomenuti da se iznos financiranja Zaklade Kultura Nova postupno povećavao iz godine u godinu, bez smanjivanja iznosa.⁵⁶

4.3. Glazba kao dio kulturne politike grada Rijeke

Službeni dokument Grada Rijeke pod nazivom „Strategija kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ iz 2013. godine navodi sljedećih pet načela na kojima se temelji kulturna politika Grada Rijeke:

- „1. Pravo svih građana na kvalitetnu i dostupnu kulturu;
2. Pravo svih građana na aktivno sudjelovanje u kulturnom životu grada;
3. Sloboda kulturnog i umjetničkog stvaralaštva;
4. Poticanje kulturalne raznolikosti i multikulturalnosti;
5. Potpora svim oblicima kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u skladu s kriterijima kvalitete i izvrsnosti“.⁵⁷ Strategija je nastala kako bi se jasno definirala kulturna politika Grada Rijeke te kako bi se potaknuo i ubrzao kulturni razvitak.

⁵⁵ Mišković, D. (2022). Inovativne umjetničke i kulturne prakse. Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb, str. 209.

⁵⁶ Ibid., str. 210.

⁵⁷ Strategija kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020., str. 18.

Temeljna vrijednost kulturne politike grada Rijeke je uvjerenje da je „kultura javno dobro koje koje se kao takvo financira iz gradskoga proračuna na dobrobit svih građana“ te da je kultura vrijednost sama po sebi., a ne samo metoda ostvarivanja nekih drugih ciljeva. Također, vrijednosti koje se stvaraju u kulturnom sektoru su od iznimne važnosti za kvalitetu zajednice te doprinose učvršćivanju kulturnog identiteta grada.⁵⁸

U „Strategiji kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ navodi se kako kultura nije izdvojena društvena sfera te da i kulturni sektor mora sudjelovati u rješavanju socijalnih, prostornih, gospodarskih, ekoloških i drugih pitanja u Rijeci te tako doprinijeti njenom ukupnom razvoju. Zatim se navodi kako se u tom smislu kultura mora pobliže povezivati s ostalim sektorima, ponajviše s turizmom, obrazovanjem, znanosti i gospodarstvom.⁵⁹ Riječka kultura također dobiva potporu i iz proračuna Primorsko-goranske županije te isto tako i iz proračuna Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Nadalje, naveden je niz ciljeva i prioriteta koje je Grad Rijeka planirala ostvariti i izvršiti u razdoblju od 2013. do 2020. godine. Jedan od prioriteta bio je kandidatura grada Rijeke za Europsku prijestolnicu kulture 2020. godine, koju je titulu i dobila. Prema Strategiji to je bio potreban faktor da Rijeka bude stavljena u nacionalni kontekst. Ta je titula Rijeci omogućila dodatna sredstva za neophodne investicije iz državnog proračuna, ali isto tako i iz proračuna Europske unije. Ona je također bila velik poticaj riječkoj kulturi te je rezultirala brojnim kulturnim događanjima.

Važno je napomenuti kako je u „Strategiji kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ navedeno da za razvoj riječke kulture nije potreban nijedan kvadratni metar novoizgrađenog prostora, već da se sve riječke kulturne potrebe mogu provesti u postojećim prostorima *HKD-a, Benčića, Palacha, Hartere, Filodrammaticae* i *Teatra Fenice*, uz reorganizaciju i profesionalno upravljanje tim prostorima. Također je navedeno da, kako su mnogi od tih prostora dio zaštićene kulturne baštine, održavanje tih objekata ionako je obaveza Grada Rijeke te je tako njihovo korištenje za programe najlogičniji način njihove zaštite.⁶⁰

Tako su jedan od prioriteta u „Strategiji kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ bili *Klub Palach, Filodrammatica* i prostor *Marganova* u *Harteri* kao novi centri nezavisne i studentske kulture. Nakon provedenog natječaja sklopljen je ugovor sa *Savezom udruga Molekula* od 16. siječnja 2014. godine do 16. siječnja 2019. godine. U navedenom ugovoru definirani su također i odnosi i suradnja sa Studentskim kulturnim centrom u okviru Sveučilišta

⁵⁸ Ibid., str. 17.

⁵⁹ Ibid., str. 5.

⁶⁰ Ibid., str. 8.

za participaciju u korištenju *Palacha* „u svrhu realizacije studentske nezavisne scene mladih unutar sveučilišne zajednice“⁶¹. Tako su navedeni prostori postali su mjesto djelovanja studentske i nezavisne kulture u centru grada te je tako nezavisna kulturna scena stekla puno bolja mjesta za ostvarivanje programa i ujedno privlačenje sredstava izvan samog gradskog proračuna, na primjer iz zaklade Kultura Nova koja je postala važan faktor financiranja nezavisnog sektora. Uz to, Odjel za kulturu investirao je skoro milijun kuna u infrastrukturu i opremu u prostorima *Palacha* i *Filodrammatice* te je tako akterima gradske nezavisne scene značajno ojačan produkcijski potencijal.⁶²

U „Završnom izvješću o provedbi strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ navodi se kako je *Savez udruga Molekula* (udruge *Ri Rock*, *Drugo More*, *Prostor plus* i *Filmaktiv*) upravljao prostorima *Omladinskog kulturnog centra Palach* i *Filodrammatice* od 2014. do 2020. godine. Temeljem natječaja koji je bio raspisan od strane Grada Rijeke, na kojem je Savez dobio prostore na upravljanje, precizirano je da se programi koji se održavaju u navedenim prostorima „moraju uklapati u programski profil koji podrazumijeva suvremeno kulturno-umjetničko stvaralaštvo te kulturu za mlade“⁶³. U skladu s tim, u prostorima *OKC Palach* i *Filodrammatica* u razdoblju upravljanja od strane Saveza realizirano je preko 700 javnih programa već navedenog programskog profila. Programi su se mogli svrstati u više kategorija, kao galerijski, izvedbeno-scenski program, filmske projekcije, radionice, predavanja, prezentacije, sajmovi, tribine, koncerti, partyji i slušaonice te radio u zajednici – Radio Roža. „Od ukupno 735 javnih programa, njih 326 organizirano je od strane članica Saveza, dok je ostatak programa organiziran od strane aktera nezavisne kulturne scene koju čine udruge, umjetničke organizacije, umjetnici i umjetnice te također od strane Studentskog kulturnog centra Sveučilišta u Rijeci koji koordinira i vodi studentsku galeriju u sklopu *OKC Palach*.“⁶⁴ Navodi se i kako su prostori, osim za javne programe, koristili i za održavanje raznih aktivnosti koje nisu bile otvorene za javnost, kao što su probe, sastanci te aktivnosti pripreme projekata, ali su bile značajne za jačanje i razvoj nezavisne kulturne scene što je na kraju rezultiralo povećanim brojem programa, povećanim brojem zaposlenika te povećanim novčanim sredstvima. Aktivnosti na području rock glazbe novčano podržava i Ministarstvo kulture, s obzirom na to da se područje glazbe ubraja u kreativne i kulturne industrije.

⁶¹ Informacija o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020, str. 5.

⁶² Ibid.

⁶³ Završno izvješće o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020., str. 24.

⁶⁴ Ibid., str. 24.

U „Završnom izvješću o provedbi Strategije o kulturnom razvitku grada Rijeke 2013. – 2020.“ navedeno je kako su posljednjih godina poseban organizacijski i koncepcijski kvalitetan iskorak iskazale *Udruga Ri Rock* i *Udruga Diston*. „Kvalitetne i koncertne programe nadopunili su brojnim drugim sadržajima akcija, tribina, radionica, seminara, festivala i sajmovi vezanih uz teme i sadržaje iz područja glazbe. Kvalitetu mnogih od tih sadržaja prepoznalo je i Ministarstvo kulture i Nacionalne zaklade koje postaju dodatni izvor njihova financiranja i nove razvojne perspektive.“⁶⁵

Što se tiče poslovanja klubova, u „Završnom izvješću o provedbi Strategije o kulturnom razvitku 2013. – 2020.“ navedeno je kako je *Omladinski kulturni centar Palach* imao najcjelovitije infrastrukturno klupsko rješenje. Sklapanjem sporazuma sa *Savezom udruga Molekula* osigurana je potpora klubu te također i sklapanjem ugovora za korištenje prostora kluba *Palach* 2014. godine. Time je klub postao stalno mjesto zabavnih i kulturnih sadržaja za mlade. Ta kontinuirana potpora omogućila je umrežavanje nezavisne scene unutar Saveza koji je okupljao udruge iz područja glazbe. Nastale su i brojne akcije i inicijative kojima se težilo jačanju zajednice. Primjer takve građanske akcije bio je program „Zadružna Kružna“ kojemu je cilj bio okupiti korisnike i članove udruga, djelatnike i vlasnike profitnog sektora, mlade i opću populaciju građana te stanare Kružne ulice s ciljem bolje komunikacije i umrežavanja te zajedničkih javnih akcija. „Brojna gostovanja i koncerti domaće scene, promocije albuma, posebni programi namijenjeni novim generacijama studenata Sveučilišta u Rijeci, *Ri Rock* „Klinika za bendove i glazbenike“ kao i brojne radionice, i diskusije vezane za promociju i organizaciju koncertnih događanja poticali su nove organizatore i izvođače za neki budući razvoj nezavisne scene“.⁶⁶ Također, u *Palachu* se održala suradnja s najstarijom generacijom riječkih rockera. Naime, članovi *Udruge LP* tamo su održali tradicionalnu koncertnu proslavu „Dana riječkog rocka“ koji se obilježava 5. prosinca, na taj dan je 1957. u Rijeci otvoren *Husar*, prvi rock klub u Jugoslaviji.

Nadalje, spominje se važnost glazbene edukacije, posebno obrazovnih programa koji uključuju srednjoškolski i studentski uzrast. Kao jedan od takvih programa spominju se glazbene radionice, „interaktivne glazbene „učionice“, *Music box* programi koji izravnim uključivanjem zainteresirane publike ili ciljanim izborom populacije djece i mladih promoviraju što širi i izravniji kontakt s glazbom“.⁶⁷ Napominje se kako *Udruga Ri Rock* već niz godina nudi prostor

⁶⁵ Ibid., str. 59.

⁶⁶ Ibid., str. 59.

⁶⁷ Ibid., str. 62.

na Delti 5 za *Music box* radionice gdje se pruža vodstvo i edukacija mladim glazbenicima koji još nisu afirmirani, a žele jednog dana kvalitetno svirati u rock bendu. Također što se tiče glazbene edukacije, gitarist Ivan Pešut organizirao je „niz glazbenih interaktivnih ciklusa uz tematske diskusije pod nazivom *Back to School* u riječkim gimnazijama uz živu izvedbu glazbe u ciklusima *Glazba kroz vrijeme* i *Glazbenici u klupama*“.⁶⁸ Na taj način se učenike poticalo da prisustvuju tim glazbenim radionicama i edukacijama na kojima se na zabavan i interaktivan način učilo o glazbi kroz desetljeća.

4.4. Udruge riječke rock scene

Riječka rock scena ima nekolicinu udruga koje je svojim trudom i radom nastoje unaprijediti i obogatiti. Udruge imaju važnu ulogu iz više razloga. Prije svega, one organiziraju koncerte, festivale i druga događanja poput radionica. Ti događaji omogućuju glazbenicima da podijele svoju glazbu te se izraze pred publikom te to sve doprinosi vidljivosti scene. Nadalje, udruge pružaju platformu za povezivanje bendova, glazbenika i drugih aktera te ih potiču na suradnju što u konačnici omogućuje razmjenu ideja i iskustava. Na taj način bendovi i glazbenici mogu poticati jedni druge na napredak te također razgovarati o izazovima i tražiti rješenja za iste. Uz to, udruge nude radionice i edukativne programe za glazbenike čime im omogućuju da unaprijede svoje znanje i vještine te da isto tako razumiju i poslovne aspekte glazbene industrije. Važno je napomenuti i da udruge glazbenicima pružaju podršku u pravnim i administrativnim aspektima, a uz to se i zalažu za bolje uvjete za glazbenike te doprinose razumijevanju važnosti uloge glazbene kulture u društvu. Udruge također kroz mentorstvo, edukacije i radionice potiču mlade glazbenike da se uključe u scenu. Osim toga, kroz dokumentiranje i arhiviranje, udruge imaju važnu ulogu u očuvanju nasljeđa te ukazuju na evoluciju i razvoj scene.

4.4.1. Udruga Ri Rock

Udruga Ri Rock započela je s radom 2006. godine te je od tada putem raznih društvenih i kulturnih manifestacija, aktivnosti, projekata, programa, glazbenih radionica i festivala ljudima pružila alternativu konzumerističkoj kulturi te na taj način pokušala zadovoljiti interese i potrebe mladih te im ujedno omogućiti integraciju i osobnu afirmaciju i potaknuti njihovu

⁶⁸ Ibid.

uključenost u „urbanu glazbenu kulturu grada Rijeke i okolice“⁶⁹. Uz *Ri Rock* festival koji je najstarija, a ujedno i najpoznatija alternativna glazbeno – kulturna manifestacija, udruga je kroz godine organizirala i brojne druge kulturne manifestacije i projekte te je ugostila i razne dobro poznate svjetske bendove.

Uz koncerte i festivale, udruga provodi i različite projekte poput *Ri Rock Akademije* koja nudi razne radionice i glazbene tečajeve s ciljem razvoja alternativne glazbene scene, a također organizira i razne vrste javnih okupljanja kao i volonterske akcije. Naime, *Udruga Ri Rock* 2019. godine pokrenula je glazbene tečajeve kao uvod u svoj novi projekt *Ri Rock Akademiju*. Udruga je stvorila akademiju s ciljem i idejom razvoja i poboljšanja riječke alternativne scene te najprije podrazumijeva jedinstveno mjesto učenja i razvoja inovativnosti bez klasičnog profesionalnog obrazovanja. Program nudi tečajeve pjevanja, gitare, bas gitare i bubnja te također i klavijatura, puhačkih instrumenata i udaraljki. Uz to, akademija dodatno razvija razne edukativne aktivnosti te pruža glazbenicima podršku kroz učenje o glazbi i njenoj industriji, kao što su rad u bendu, koncertni nastupi, autorska prava, organizacija i slično. Programi su bazirani na drugačijem alternativnom pristupu koji se razlikuje od klasičnog podučavanja i glazbene teorije te su više usmjereni na glazbenu praksu te samostalno ili grupno stvaralaštvo. Osnovni cilj je pružiti motivaciju i uvid u umjetnost stvaranja i komuniciranja glazbe te se nastoji potaknuti interes polaznika na kreativno izražavanje i stvaralaštvo, kao i na pronalazak pojedinaca s istim ili sličnim interesima. Program je namijenjen za glazbene početnike svih dobnih skupina te nudi individualni rad te mogućnost korištenja instrumenata i prostora za vježbanje. Važno je napomenuti kako sva dobit nastala iz naplate tečajeva biva ponovno uložena u razvoj djelatnosti. Dakle, zarada se dalje ulaže u razvijanje programa i ponude *Ri Rock Akademije* te općenito u napredak riječke alternativne scene.⁷⁰

Udruga Ri Rock danas ima više od 200 članova, a do sada je organizirala više od 400 klupskih koncerata i 15 festivala te više od 30 radionica. Također, u 2019. godini je osnovala vlastiti j.d.o.o. s ciljem razvoja društvenog poduzetništva. Sukladno viziji Grada Rijeke kao grada kulture i turizma te studentskog središta, glavni i osnovni cilj udruge je nastaviti s održavanjem rokerske tradicije grada te ujedno putem svojih programa „stvoriti pozitivne promjene koje će odgovoriti na potrebe raznolike publike te pružiti alternativne obrazovne formate za promicanje

⁶⁹ Ri Rock službena internet stranica (<https://www.rirock.hr/>)

⁷⁰ Ibid.

glazbene kulture, odnosno stvoriti kvalitetne uvjete za mlade i kreativne željne afirmacije i integracije“.⁷¹

Što se tiče financijskog poslovanja, *Udruga Ri Rock* je 2014. godine ostvarila prihod od 87.081 HRK, a 2015. godine prihod je iznosio 435.822 HRK što ukazuje na izniman napredak unutar samo jedne godine. 2015. godine rashodi su iznosili 370.377 HRK.⁷² Potom, 2016. godine prihod je iznosio 360.104 HRK, dok su rashodi iznosili 476.873 HRK. 2017. godine prihodi su se iznimno povećali u odnosu na prethodnu godinu te su iznosili 647.070 HRK, dok su rashodi iznosili 537.244 HRK.⁷³ Nadalje, 2018. godine prihodi su se ponovno znatno povećali na 907.113 HRK, a rashodi su se također povećali na iznos od 698.281 HRK.⁷⁴ Potom, 2019. godine ponovno je došlo do porasta prihoda koji su tada iznosili 1.226.018 HRK, a rashodi su premašili taj iznos s 1.411.836 HRK.⁷⁵ 2020. godine došlo je do znatnog smanjenja prihoda koji su tada iznosili 642.687 HRK, dok su rashodi iznosili 960.038 HRK.⁷⁶ To smanjenje prihoda zasigurno je bilo rezultat korone 2020. godine kada su bile aktualne sigurnosne mjere i nemogućnost održavanja događanja. No, kako se situacija počela popravljati, 2021. godine ponovno je došlo do porasta prihoda koji su tada iznosili 1.877.469 HRK, no i rashodi su se također ponovno znatno povećali na 1.701.460 HRK.⁷⁷ Očekivani prihodi udruge za 2022. godinu iznosili su 1.526.554,33 HRK, dok su očekivani rashodi iznosili 1.512.529 HRK.⁷⁸ No, ostvareni prihodi iznosili su 1.771.934 HRK što je bilo čak i više od očekivanog, no jednako su tako i rashodi iznosili 1.669.165 HRK, što je također bilo više od očekivanog.⁷⁹

Prema službenom dokumentu udruge o financijskom planu za 2023. godinu, ukupni prihod udruge u 2023. godini iznosit će 194.196,80 EUR, odnosno 1.463.175,79 HRK, dok će rashodi iznositi 190.976,76 EUR, odnosno 1.438.914,40 HRK. To znači da će profit udruge nakon što se rashodi oduzmu od prihoda iznositi 3.220,04 EUR, odnosno 24.261,39 HRK. Važno je napomenuti da najveći dio prihoda udruge dolazi od donacija (sveukupno 191.796,80 EUR (1 445.092,99 HRK)): prihodi od donacija iz proračuna iznose 25.000,00 EUR (188.362,50 HRK); prihodi od trgovačkih društava i ostalih pravnih osoba iznose 45.000,00 EUR (339.052,50 HRK); prihodi od inozemnih vlada i međunarodnih organizacija iznose 51.796,80

⁷¹ Ibid.

⁷² Ri Rock. Financijsko izvješće Udruge Ri Rock 2015

⁷³ Ri Rock. Financijski izvještaj Udruge Ri Rock 2017.

⁷⁴ Ri Rock. Financijski izvještaj Udruge Ri Rock 2018.

⁷⁵ Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2019.

⁷⁶ Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2020.

⁷⁷ Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2021.

⁷⁸ Ri Rock. Financijski plan za 2022. godinu

⁷⁹ Ri Rock. Godišnji izvještaj o radu za 2022. godinu

EUR (390.262,99 HRK); prihodi od donacija iz državnog proračuna za EU projekte imaju najveći iznos od 70.000,00 EUR (527.415,00 HRK). Planirani prihodi od prodaje roba i pružanja usluga u 2023. godini iznose 2.000,00 EUR (15.069,00 HRK) te prihodi od članarina i članskih doprinosa 400,00 EUR (3.013,80 HRK).

Najveći iznosi rashoda troše se na rashode za radnike (ukupno 68.822,09 EUR (518.540,04 HRK) i na materijalne rashode (ukupno 120.628,72 EUR (908.877,09 HRK)). Rashodi za radnike uključuju plaće koje iznose 58.822,09 EUR (443.195,04 HRK) i doprinose na plaće koji iznose 10.000,00 EUR (75.345,00 HRK), a materijalni rashodi uključuju naknade troškova radnicima, naknade volonterima, rashode za usluge, autorske ugovore, ugovore o djelu, rashode za materijal i energiju, ostale nespomenute materijalne rashode i amortizaciju.⁸⁰

Analizirajući financijske podatke udruge može se primijetiti sposobnost prilagodbe i rasta koju je udruga pokazala time što je 2015. godine ostvarila impresivan porast prihoda. No, kako su rasli iznosi prihoda, tako su rasli i iznosi rashoda. Iz tog razloga je potrebno pažljivo planirati te nastojati uskladiti prihode i rashode kako bi se osigurala financijska stabilnost i održivost udruge. Iz svega navedenog, može se zaključiti kako *Udruga Ri Rock* iz godine u godinu napreduje te se prihodi iz godine u godinu povećavaju. Taj napredak udruge izravno utječe na rast i razvoj riječke rock scene.

4.4.2. Udruga Diston / Distune Promotion

Distune Promotion, odnosno *Udruga Diston*, još je jedna udruga koja ima ulogu u riječkoj rock sceni. To je nezavisna organizacija čije se djelovanje primarno bazira na glazbenoj kulturi. Prvenstveno se bave organiziranjem koncerata i festivala. Također organiziraju sajmove ploča, tribine, filmove i izložbe. Njihovi glavni programi su godišnja klupska sezona *Distune vam predstavlja* i *Impulse festival*. Ne vode određeni klub, već se njihovi programi odvijaju na više lokacija.⁸¹ To je tako zato što se prednost daje ambijentu, atmosferi i cjelokupnom dojmu te u konačnici maksimalnom učinku spoja publike, glazbe i prostora.⁸² Udruga posebnu pažnju pridaje povezivanju s drugim udrugama, organizacijama i kulturnim institucijama kako bi stvorili potrebne partnerske odnose koji stvaraju nove angažmane, a važnu ulogu u realizaciji programa imaju i razni vanjski suradnici te volonteri koji uključuju i polaznike radionica.

⁸⁰ Ri Rock. Financijski plan za 2023.godinu

⁸¹ Distune Promotion službena internet stranica (<https://distune.org/>)

⁸² „Retrospektiva godine za Distune Promotion: Spremni za desetku!“ *Klubska scena.hr*

Nadalje, udruga je odlukom Senata Sveučilišta u Rijeci postala dio stručne baze Sveučilišta čiji je cilj uspostava suradnje tako što omogućuje povezivanje rada u praksi s umjetnošću, znanošću i visokim obrazovanjem. Također, njihovi su programi djelomično sufinancirani putem javnih natječaja od strane raznih institucija, od lokalnih do državnih, kao što su Grad Rijeka – odjel za kulturu, Zaklada Kultura nova, Ministarstvo kulture RH, Primorsko-goranska županija, Sveučilište u Rijeci, Poslovni klub PartneRi, HGU, HDS-ZAMP, HUZIP.⁸³

Distune Promotion organizira glazbeno-edukativnu radionicu *Let's Talk About Music*. „Cilj radionice je motiviranje i uključivanje mlađe generacije u razvoj glazbene scene kroz direktan kontakt s organizatorima i mentorima iz struke“.⁸⁴ Stručni mentori polaznicima radionice daju jasniju sliku o glazbenoj kulturi u cjelini s ciljem razvoja i uključivanja novih aktera na glazbenoj sceni. Kroz predavanja, polaznici stječu osnovno znanje o organizaciji glazbenih događaja od ideje do realizacije. Radionica je podijeljena na dva dijela, a to su narativni i praktični dio. Narativni dio sadrži module koji su *Organizacija glazbenog događaja* u kojemu polaznici uče osnove i načine organizacije glazbenih događaja, zatim *PR i odnosi s medijima* te *Vizualni identitet* u kojemu se uči izrada logotipa i *Tehnička produkcija* u kojoj se uči o opremi. Praktični dio uključuje aktivno sudjelovanje polaznika na programima udruge ili partnera udruge.⁸⁵

Što se tiče financijskog poslovanja, udruga je 2016. godine ostvarila prihod od 161.089 HRK, dok su rashodi iznosili 137.858 HRK, rezultirajući profitom od 23.232 HRK.⁸⁶ Zatim su 2017. godine prihodi porasli na 228.212 HRK, dok su rashodi iznosili 201.604 HRK, čime je ostvaren profit od 26.601 HRK.⁸⁷ 2018. godine došlo je do značajnog porasta prihoda na 558.323 HRK, no isto su tako i rashodi iznosili znatno više, čak 536.796 HRK.⁸⁸ Došlo je do preokreta 2019. godine kada su prihodi iznosili 392.271 HRK, a rashodi su premašili taj iznos s 399.931 HRK.⁸⁹ Takva se situacija nastavila i 2020. godine kada su prihodi iznosili 204.828 HRK, a rashodi su također bili veći s iznosom od 214.483 HRK.⁹⁰ Međutim, 2021. godine došlo je do boljih rezultata te su tada prihodi iznosili 335.531 HRK, a rashodi 282.727 HRK, tako je udruga

⁸³ Distune Promotion službena internet stranica

⁸⁴ „Distune promotion poziva mlade na besplatne radionice „Let's talk about music““. *Moja Rijeka*

⁸⁵ Distune Promotion službena internet stranica

⁸⁶ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2016.

⁸⁷ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2017.

⁸⁸ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2018.

⁸⁹ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2019.

⁹⁰ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2020.

ostvarila značajan profit od 52.804 HRK.⁹¹ 2022. godine udruga je ostvarila prihod u iznosu od 489.209 HRK, a rashodi su iznosili 462.677 HRK.⁹²

Analiziranjem financijskih podataka udruge u razdoblju od 2016. do 2022. godine može se primijetiti fluktuacija prihoda i rashoda. Na početku je udruga postizala konstantan rast prihoda, no isto tako su se povećavali i rashodi što je rezultiralo umjerenim profitom. Najviše se ističe 2018. godina kad su se prihodi značajno povećali, no i te su se godine i rashodi također povećali tako da ni tada nije bilo značajne razlike između prihoda i rashoda. Do preokreta je došlo 2019. i 2020. godine kada su iznosi rashoda premašili iznose prihoda. No, već ubrzo nakon toga, u 2021. i 2022. godini udruga je uspjela ostvariti značajne profite te je tako uspjela unaprijediti svoju financijsku stabilnost. No, ipak fluktuacija ukazuje na važnost praćenja financijskih resursa i pažljivog planiranja. Potrebno je otkriti i analizirati uzroke fluktuacija te možda usmjeriti resurse prema nekim područjima koja nose veće prihode ili na neki način smanjiti troškove kako bi se dugoročno osigurala financijska stabilnost udruge.

4.4.3. Savez udruga Molekula

Savez udruga Molekula djeluje na području Rijeke od 2007. godine. Cilj im je „pridonijeti razvoju lokalne zajednice u području nezavisne kulturne produkcije“.⁹³ Članice Saveza trenutno su udruge *Drugo more*, *Ri Rock*, *Prostor plus*, *Delta 5* i *Filmaktiv*. Savez upravlja s četiri prostora, među kojima se javni programi održavaju u *Omladinskom kulturnom centru Palach* i *Filodrammatici*. „Upravo su ta dva prostora važan faktor za razvoj i kontinuitet programskih aktivnosti udruge, umjetničkih organizacija, građanskih inicijativa i ostalih skupina“.⁹⁴ Također, *Savez udruga Molekula* besplatno dodjeljuje prostore kojima upravlja „udrugama, umjetničkim organizacijama, pojedincima i skupinama koje se bave suvremenom umjetnošću i kulturom, socijalno angažiranim sadržajem i kritičkim društvenim praksama za mlade“.⁹⁵ Prostori *OKC Palach* i *Filodrammatica* dostupni su „svima onima koji odgovaraju programskom profilu i kriterijima vrednovanja programa“.⁹⁶

Djelovanje organizacije usmjereno je prema „suvremenoj umjetnosti i kulturi; suvremenim kritičkim društvenim praksama: promišljanje društvenih prilika, i poticanje društvene

⁹¹ Udruga Diston. Financijski izvještaj 2021.

⁹² Udruga Diston. Financijski izvještaj 2022.

⁹³ Savez udruga Molekula službena internet stranica (<https://molekula.org/>)

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

promjene; obrazovnom programu namijenjenom razvoju i jačanju kapaciteta organizacija civilnog društva u sektoru kulture i mladih kao i studentskih organizacija; obrazovnom programu važnom za unapređenje kvalitete života mladih te rada s mladima“.⁹⁷ Vrste programa koji se održavaju u prostorima *OKC Palach* i *Filodrammatica* su javni programi koji uključuju glazbene programe svih oblika, uključujući predavanja, javne tribine, konferencije te filmske i književne večeri. Također uključuju i radionice, razvoj produkcije, sastanke, prezentacije te rezidencijalne programe koji se odnose na razvoj različitih oblika suvremenog kulturnog stvaralaštva.

Što se tiče financijskog poslovanja Saveza, u „Završnom izvješću o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020.“ navedeno je kako su novčana sredstva Saveza u 2015. godini iznosila 340.490,90 HRK, a 2016. godine su se smanjila na 200.000,00 HRK. Zatim su 2017. godine ponovno porasla na 230.000,00 HRK te su 2018. godine još više porasla na 380.000,00 HRK, no 2019. godine su se opet smanjila na 320.000,00 HRK. No, 2020. godine došlo je do značajnog porasta te su tada novčana sredstva iznosila 461.264,00 HRK.⁹⁸ To pokazuje da iako je postojala fluktuacija te novčana sredstva Saveza nisu uvijek bila u porastu, u razdoblju od 2015. do 2020. godine došlo je do porasta sa 340.490,90 HRK na 461.264,00 HRK što ukazuje na dugoročni napredak i razvoj.

4.5. Festivali riječke rock scene

Festivali su još jedan iznimno važan faktor u razvoju i održavanju gradske rock scene. Oni privlače raznoliku publiku te stvaraju dojam zajedništva. Također, oni pružaju glazbenicima priliku da se izlože većoj publici i skrenu pažnju na svoju glazbu te također i da se izlože većem broju medija što isto može rezultirati povećanjem njihove popularnosti. Uz to, mjesto održavanja festivala može postati kulturna destinacija, kao što je u Rijeci konkretno slučaj s *Ri Rock festivalom*. Često, gradovi postanu i prepoznatljiviji po svojim festivalima, čak i bez obzira na samu veličinu grada. Hrvatska se nalazi između zemalja koje imaju veće i poznatije rock festivale. U Sloveniji se održava svjetski poznati festival *MetalDays* koji svako ljeto ugošćuje svjetski poznate bendove i mnogobrojne posjetitelje iz cijele Europe i svijeta. U Srbiji se također održava vrlo velik i poznat festival *Exit*. Najveći europski rock festival, *Wacken*, održava se u Njemačkoj. Hrvatska zapravo nema većih i šire poznatih festivala, no ima

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Završno izvješće o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020., str. 82.

mnoštvo lokalnih festivala koji su postali dio identiteta gradova u kojima se održavaju. U Rijeci je to svakako *Ri Rock festival* te za ljubitelje malo žešće glazbe također i *Dark Circle Fest*, o kojima će više biti rečeno kasnije. U Puli su najpoznatiji *Monteparadiso* i *Viva la Pola!*. U Zagrebu se očekivano održava veći broj festivala kao što su *INmusic festival*, *ZG Park Rock Festival*, *Valhalla festival* i slično.

- Ri Rock festival

Ri Rock festival jedan je od najpoznatijih i najdugovječnijih festivala neafirmiranih i demo bendova na riječkom području. Održava se redovito od 1979. godine i obilježio je riječku glazbenu kulturu. Prvo izdanje festivala održano je 11. ožujka 1979. godine u *Dvorani Mladosti*.⁹⁹ Sada se festival redovito održava u klubu *Palach*. Izuzetak je izdanje 2021. godine kada se festival održao u *Exportu* na Delti. *Udruga Ri Rock* organizira festival od 2006. godine. „*Ri Rock festival* središnji je događaj alternativne scene u Rijeci i mnoga danas slavna imena svoje prve glazbene korake napravili su upravo na njegovoj pozornici“.¹⁰⁰ Festival, dakle, jednom godišnje u razdoblju od dva dana ugošćuje različite bendove s područja Rijeke i Istre te se održava natjecanje u kojima se bendove nagrađuje nagradom *Ri Rock Kipić* za određene kategorije, a kategorije su za izvođača godine, nove nade, T-Shirt art godine, album art cover godine, spot godine te singl i album godine. Stručni žiri koji se sastavljen od važnih aktera riječke rock scene odabiru pobjednike u sedam kategorija kojima zatim *Udruga Ri Rock* dodjeljuje *Ri Rock Kipić* kao zahvalu za njihov rad i trud kojima su unaprijedili i uveličali riječku rock scenu.

Ovaj festival ima veliku ulogu u riječkoj rock sceni upravo zato što potiče nove i mlade izvođače i bendove da pokažu svoje talente i okušaju se na pozornici.

- Dark Circle Fest

Dark Circle Fest, odnosno ranije poznat kao *Dark „O“ Metal Fest*, festival je pretežito heavy metal glazbe koji je osnovan 2014. godine i od tada se održava svakog ljeta po dva dana. Festival organizira *Udruga Ri Rock*. Može se smatrati malo žešćom ljetnom inačicom *Ri Rock* festivala samo bez natjecanja bendova. Na početku se održavao u *Harteri*, no zadnjih nekoliko

⁹⁹ Đekić, V (2018). *Ri Rock festival*, prvo izdanje. *Rock. Sušačka revija*, br. 103/104

¹⁰⁰ *Ri Rock* službena internet stranica

izdanja se nije tamo moglo održati, stoga je prethodno izdanje održano u klubu *Palach*, a ono prije njega na plaži *Empeduja* na Biviju. Važno je napomenuti kako je festival od samih početaka bio financiran skoro isključivo od same udruge i volontera te posjetitelja i članova scene. Grad nije skoro ništa uložio u ovaj festival unatoč njegovoj popularnosti na rock sceni. Prvih nekoliko izdanja festival se odlično razvijao te je više puta ugostio, kako lokalne, tako i svjetski poznate bendove. No, zbog nedostatnog financiranja i nedovoljnog proračuna šesto izdanje 2019. godine bilo je odlučeno kao zadnje. Ali rock zajednica i *Udruga Ri Rock* nisu odustale te su zajedničkim snagama odlučile nastaviti održavati festival. Sama činjenica da se festival još uvijek održava, takoreći isključivo „na leđima“ *Udruge Ri Rock* te riječkih rockera i metalaca zaista puno govori o riječkoj rock zajednici te koliko su zapravo članovi zajednice, čak i bez ulaganja grada, voljni i spremni učiniti kako bi se riječka rock scena održala na životu i dodatno obogatila.

Važno je napomenuti kako je *Dark Circle Fest* od svojih početaka bio namijenjen kao ljetni rock festival. Dakle, od ta dva najveća riječka rock festivala, *Ri Rock festival* se održavao zimi, a *Dark Circle Fest* ljeti, nekad u sedmom, a nekad u osmom mjesecu. Tako je bilo dok se festival održavao u Harteri sve dok se nije morao premjestiti onda kad Hartera više nije smjela biti korištena za održavanje događanja. Tada se festival premjestio u klub *Palach*. No, kako je ljeti ipak prevruće za održavanje festivala u prostoru kluba, festival se prije nekoliko izdanja počeo održavati u devetom mjesecu. Dakle, više nije ljetni, već više jesenski festival.

- Impulse Festival

Impulse Festival je glazbena manifestacija koja obuhvaća različite medije i događaja poput koncerata, izložbi, radionica, predstava, filmova, sajмова ploča i tribina. Održava se od 2014. godine, a slogan mu je „*Music is everywhere*“. Osnovni i glavni cilj festivala je promocija urbane kulture, a karakterističan je po tome što promišlja glazbu kroz različite umjetničke forme i medije te stvara nove i drugačije poglede na glazbu, kao i na koncertnu i klupsku kulturu općenito. Organizatori festivala su Studentski kulturni centar Sveučilišta u Rijeci i *Distune Promotion*.¹⁰¹

Posebnost ovog festivala je upravo u tome što uz koncerte uključuje i obuhvaća i druga događanja te je fokus uz glazbu stavljen i na umjetnost i kulturu.

¹⁰¹ Impulse Festival. *Grad Rijeka*.

- Hartera festival

Prvi *Hartera* festival održavan je 6. svibnja 2005. godine na prostoru hale *Marganovo* nekadašnje tvornice papira *Hartera*. Festival je ugostio svjetska imena izvođača te su se u sklopu njega održavali se se i razni drugi kulturni programi. Već prva *Hartera* „pokazala se kao jedan od dva najmnogoljudnija riječka festivalska rock-događaja dotad“¹⁰² između ostalog zahvaljujući izvođačima poput *Laibacha*, *Leta 3*, *Urbana & 4*, *TBF-a* i *One Piece Puzzlea*. *Festival Hartera 2* održan u lipnju 2006. godine odlučio je krenuti u drugačijem smjeru te je stavio naglasak na gradsku demo scenu umjesto na poznate bendove. Nadalje, Festival *Hartera 3* njegov organizator, *Klub ljubitelja buke*, predstavio ga je kao „najznačajniji hrvatski festival urbane klupske glazbe.“¹⁰³ Prvi dan festivala bio je fokusiran na elektroničku plesnu glazbu, a drugi dan festivala 9. lipnja 2007. godine dočekan je s nestrpljenjem jer je bilo najavljeno da će se na pozornici *Marganova* ponovno okupiti jedan od najprihvaćenijih riječkih rock bendova s kraja tisućljeća, *Laufer*. Tako je i bilo. „Oni koji su se našli u pravom trenutku na pravom mjestu kunu se da je u trenutku izvođenja jednog od najozbiljnijih kandidata za gradsku rock-himnu izvođenja *Lauferove* skladbe *Ovo nije svijet za nas*, energetski izboj iz publike zamalo izbacio iz ravnoteže statiku dvorane.“¹⁰⁴

Četvrto izdanje *Hartere* održalo se 13. i 14. lipnja 2008. godine te je na njemu nastupilo 38 izvođača, uključujući i poznata svjetska imena. Od početka održavanja ugostio je više od 250 raznovrsnih izvođača i 40 000 gostiju te je uz glazbu bilo i mnogih popratnih događanja. „Uspostavljenim festivalskim kontinuitetom, *Hartera* je izrasla u simbol ulaska riječkih rockerskih snaga u njima kulturološki bliske industrijske prostore. Bliske zbog činjenice da njihovu glazbu i ugođaj koji je u tim prostorima do jučer vladao obilježavaju isti pojmovi: ritmična buka, „metalni“ zvuk, električne alatke u rukama, znoj, kolektivizam. A može se to reći i ovako: dobivajući svoj festival, *Hartera* je ujedno dobila doslovan i metaforički soundtrack vlastite industrijske biografije.“¹⁰⁵ Festival se kao takav više ne održava, već se kao neka vrst njegovog nasljednika počeo održavati *Sailor* festival.

¹⁰² Đekić, V. (2008). Nepokoreni grad. Riječki rock. *Sušačka revija*, br. 62/63

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

- Delta Summer Street Session

Delta Summer Street Session festival bio je zamišljen kao projekt koji bi poboljšao kvalitetu kulturnih događaja u Rijeci za vrijeme ljetnih mjeseci kada klubovi ne rade i kada u gradu općenito nema koncertnih događanja. Organizator je bila *Udruga Ri Rock*, a cilj festivala bio je promocija bendova te se sastojao od više koncerata. Festival se više ne održava. Kako se uz to *Dark Circle Fest* počeo održavati na jesen umjesto ljeti, opet nema ljetnih festivala.

4.6. Riječki rock u sklopu Europske prijestolnice kulture 2020

Riječki bend *Ri-Val*, koji je sastavljen od protagonista riječke rock scene, nakon 22 godine okupio se uoči godine u kojoj Rijeka nosi titulu Europske prijestolnice kulture. Za tu priliku objavili su novu pjesmu „Moj grad“ koja pjeva o Rijeci kao slobodnom i otvorenom gradu. Bend je svojim okupljanjem također svjedočio o zajedništvu riječke rock scene u ovakvim trenucima koji su važni za grad i za regiju. Ova je prilika bila posebno važna i za cijelu državu jer je Rijeka prvi hrvatski grad koji je stekao titulu Europske prijestolnice kulture. „Moj grad“ je rock pjesma koja predstavlja vrijednosti Rijeke kao „Luce različitosti“ te je opisuje stihovima „Tu sunce pretvara sve u rijeku svjetla i cestom uz mene sloboda tiho hoda / Tu nema zidova prema drugima i otvoreno srce s ulice se uvijek čuje“. Pjesma je bila premijerno izvedena 30. listopada 2019. godine, a izvelo ju je 20 pjevača i pjevačica iz poznatih riječkih rock bendova. O Rijeci kao gradu rocka govori upravo činjenica da je rock pjesma izabrana da je predstavlja pred jednim od njenih do sad najbitnijih trenutaka, kada biva predstavljena pred Europom i svijetom.¹⁰⁶

U sklopu Europske prijestolnice kulture 2020, 1. veljače 2020. godine, na prvi dan EPK programa, organiziran je *Old Stars Rock Festival* kao dio programa službenog projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture te je okupio 19 rock bendova iz Rijeke, Pule, Zagreba, Osijeka, Šibenika i Kopra koji su svirali rock glazbu 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća. Festival se održao u riječkoj Operi, a organizirali su ga članovi LP udruge riječkih rockera 60-ih. Na festivalu se okupilo više od 2000 ljudi. Koncert je ponovno održan 10. rujna 2020. u *Exportdrvu* na Delti.¹⁰⁷

¹⁰⁶ „Super-band Ri-Val napravio riječku himnu “Moj grad” pred godinu u kojoj će se ponijeti titula EPK“. *Fiuman.hr*.

¹⁰⁷ Šimunović, R. „Old Rock u Exportdrvu bio je pravi događaj za sve željne dobrog starog rokenrola“. *Novi list*.

Zvukom Preko Vode je rock festival održan također povodom EPK-a 2020. Festival se održao na *Export Delti* 10. i 11. srpnja 2020. godine, a organizirali su ga *Udruga Ri Rock, Rijeka 2020* – EPK i Savez udruga *Molekula*. Na festivalu su nastupali pretežno riječki rock bendovi sa svega nekoliko iznimki iz Zagreba, Pule i Dalmacije.¹⁰⁸

Online programom *EPK, ciao, ciao, ciao!* koji se također odvijao u prostoru *Exporta* na Delti 30. travnja 2021. godine završen je programski dio projekta „Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture“. Na programu su nastupali riječki rock glazbenici i bendovi *Let 3, Grad, En Face, The SHDS, My Buddy Moose, Boris Štok* i *Neno Belan & Fiumens*. Program je samo preko YouTube kanala pratilo gotovo dvije tisuće gledatelja, s time da je tome potrebno pribrojiti još i gledatelje s *Kanala Ri* gdje se program također prikazivao, odnosno one koji su program pratili preko web stranice projekta.¹⁰⁹

U sklopu programa „Europske prijestolnice kulture 2020“ održao se i projekt *Sailor* 17. srpnja 2020. u *Exportu* na Delti. Projekt je organizirao Damir Martinović Mrle iz benda *Let 3*, a nastupali su riječki rock bendovi *Let 3, Turisti* i *Projekt*.¹¹⁰

Iz svega navedenog može se zaključiti da je „Europska prijestolnica kulture 2020“ zaista stavila veliki fokus na riječku rock glazbu i scenu. Bilo je organizirano puno rock koncerata koji su Rijeci ponovno dali rockersku atmosferu i potvrdili riječki rockerski identitet. Štoviše, titula EPK-a dovela je do međunarodne promocije riječke rock scene tako što je privukla medijsku pažnju te interes publike iz cijele Europe. Riječka rock scena je, kroz brojne medijske izvještaje, intervjue i reportaže dobila veću vidljivost i promociju. To je omogućilo riječkim rock bendovima promociju na međunarodnoj razini te im je omogućilo da privuku pažnju publike izvan Hrvatske i stvorilo mogućnost za međunarodne nastupe.

5. STVARNOST ILI MIT/NOSTALGIJA?

Prema Simonu Frithu, popularna glazba, u ovom slučaju rock glazba, ima socijalnu funkciju oblikovanja popularne memorije i organiziranja vlastitog osjećaja za vrijeme¹¹¹ u smislu da može slušatelju pružiti mogućnost življenja u nekom vremenu bez memorije, odnosno može

¹⁰⁸ Stojiljković, L. „Zvukom preko vode – prvi festivalski vikend u exportu.“ *Grad Rijeka*.

¹⁰⁹ Stojiljković, L. „Online programom „Epk ciao, ciao, ciao!“ završen program Europske prijestolnice kulture.“ *Grad Rijeka*.

¹¹⁰ „Najavljeno treće izdanje Sailor festival sa zanimljivim programom.“ *Fiuman.hr*.

¹¹¹ Frith, S., Leppert, R., & McClary, S. (2004). Towards an aesthetic of popular music. *Popular music: Critical concepts in media and cultural studies*

dati mladoj osobi ideju i osjećaj toga kako je bilo živjeti u, na primjer, 60-im ili 80-im godinama prošlog stoljeća ili pak one koji su tad bili mladi „vratiti“ u to vrijeme. Dakle, netko tko nije postojao u to vrijeme, slušajući glazbu iz tog vremena, može dobiti dojam kao da je.

Prije svega treba napomenuti da je puno riječkih rock bendova postalo popularno ne samo na području Rijeke, već cijele Hrvatske i šire. Također, neki riječki rock bendovi postigli su međunarodni uspjeh te postali prepoznatljivi na svjetskoj razini. Na primjer, *Let 3* je, uz svoj značajan utjecaj na lokalnu scenu, nastupao i pridobio publiku diljem Europe. Važno je napomenuti da je *Let 3* nastupio na ovogodišnjem izdanju *Eurovizije*. Dakle, upravo jedan riječki rock bend predstavljao je Hrvatsku na jednom od najvećih i najpoznatijih glazbenih natjecanja na području Europe i svijeta. To pokazuje da riječki bendovi uistinu mogu steći svjetsku razinu prepoznatljivosti. Također je važno napomenuti i da riječka rock scena nije samo glazbena, nego ima i kulturnu dimenziju. Naime, njen utjecaj nije primijenjen samo na glazbu, nego se proteže na način života, kao i na društvene vrijednosti, umjetnički izričaj i stilove. Na to da riječka rock scena nije samo nostalgija ukazuje i količina mladih članova zajednice te novih rock bendova koji svakodnevno stupaju na scenu. Upravo tome i služi nagrada za „Mlade nade“ na *Ri Rock festivalu* kako bi potaknula nove izvođače i bendove da se afirmiraju na sceni.

Također, udruge poput *Udruga Ri Rock*, *Distune Promotion* i *Savez udruga Molekula* koje svojim ulaganjem te iznimnim radom i trudom nastoje održati te unaprijediti i obogatiti riječku rock scenu te i cijela zajednica koja podržava scenu i dolazi na koncerte i festivale pokazuje kako je riječka rock scena daleko od same nostalgije. Tome da je riječka rock scena i dalje aktualna svjedoči i činjenica da Google pri pretraživanju pojma „riječka rock scena“ nudi čak 1 890 000 rezultata.¹¹² Neki smatraju da je riječka rock scena samo nostalgija jer više nije kao što je bila u početku. No, postoji li išta što je ostalo isto i nepromijenjeno od prošlog stoljeća? Zasižno ne. Kako se i ljudi i grad mijenjaju i razvijaju tako se i riječka rock scena mijenja i razvija te je svako njeno razdoblje po nečemu posebno. Iako riječka rock scena nije ista kao što je bila u 70-im i 80-im godinama prošloga stoljeća, i dalje je jednako autentična i inovativna.

¹¹² Google pretraživanje [12.06.2023.]

6. ZAKLJUČAK

Riječka rock scena od svojih početaka bila je autentična i inovativna te je izravno utjecala na identitet grada. Naravno da se scena promijenila od svojih početaka, ali to ne znači da više ne postoji. I dalje postoji, samo možda u drugačijem obliku. Glazba nije statična ni fiksirana te se razvija isto kao i društvo. Na primjer, rock glazba sada više nema toliko aktivističku i političku ulogu kao što je imala na primjer u Jugoslaviji kada su tekstovi često kritizirali sustav. Također, tada je postojala cenzura zbog koje su bendovi prije snimanja pjesama i albuma tekstove pjesama, pa čak i slike za naslovnice albuma morali poslati na odobrenje, a često su pjesme bile cenzurirane u smislu da su tekstovi morali biti promijenjeni kako bi se pjesma mogla snimiti i objaviti ili su čak bile zabranjene ako nisu odgovarale zadanim kriterijima ili su se bavile političkom tematikom. Sada rock glazba ipak ima više zabavnu i kreativnu ulogu.

U ovom radu analizirane su lokacije, festivali i udruge koje imaju ulogu u održavanju i unapređenju riječke rock scene. *Ri Rock festival* redovito se održava već više od 40 godina te i dalje svakim svojim izdanjem potiče i promovira nove i mlade izvođače i bendove da stupe na scenu i podijele svoje talente. *Udruga Ri Rock* organizira koncerte i festivale te potiče glazbenike i bendove na stvaralaštvo tako što održava radionice i osigurava prostor za održavanje proba. *Distune Promotion* također unapređuje scenu organizacijom koncerata i festivala u sklopu umjetnosti i kreativnog izražavanja.

Ako se Rijeku naziva gradom rocka, onda je potrebno u nju i ulagati kako bi se ta njena titula održala. Kad bi se riječke rock festivale dostatno financiralo te kad bi im se dodijelio adekvatan prostor u kojemu bi se mogli održavati, riječka rock scena bi zasigurno procvatela te više ne bi ostalo ni mjesta za pitanja je li Rijeka zapravo grad rocka – bilo bi očito da je. A činjenica da je riječka rock zajednica toliko snažna da i bez dostatnog financiranja i dalje scenu i festivale nosi na svojim leđima ukazuje na taj bunt koji u srži i je poanta riječke rock scene od njenih samih početaka.

Dakle, svakako bi se više trebalo ulagati u organizaciju koncerata i festivala te u prostore za održavanje istih. Štoviše, potrebno je poticati i financirati održavanje rock festivala i ljeti i zimi. Prije svega je potrebno uložiti u obnovu postojećih prostora kako bi događanja, koncerti i festivali imali adekvatan prostor za održavanje. Trebalo bi se uložiti u obnovu *Hartere* kako bi se mogao iskoristiti njezin cijeli potencijal i pretvoriti je u koncertnu dvoranu koja je riječkoj sceni potrebna, a ona je idealna za to i zbog svoje veličine i lokacije. Štoviše, to bi omogućilo održavanje više koncerata i festivala ljeti što bi, uz domaću publiku, privuklo i turiste.

Također je iznimno važna glazbena edukacija. Važnu ulogu u tome imaju radionice koje organiziraju udruge te tako na zabavan način educiraju mlade o glazbi i njenom razvoju. Važnost toga je i u tome što se na taj način može motivirati i potaknuti ljude, a pogotovo mlade da se pokušaju baviti glazbom i otkriju nove interese i talente.

Dok u Rijeci postoji rock bendova, koncerata, festivala, udruga, radionica te članova rock zajednice općenito – riječka rock scena će postojati.

7. LITERATURA

Knjige:

- Đekić, V. (2013). *Red! River! Rock!: Riječka rock-scena 60-ih: pokretači, izvođači, plesni prostori, autori, graditelji instrumenata, disc-jockeyi, fotografi*. KUD Baklje Rijeka.
- Frith, S., Leppert, R. I McClary, S. (2004). *Towards an aesthetic of popular music*. Popular music: Critical concepts in media and cultural studies.
- Frith, S. (1978). *The Sociology of Rock*.
- Gray, C. (2010). Analysing cultural policy: incorrigibly plural or ontologically incompatible?. *International journal of cultural policy*.
- McGuigan, J. (2004). *Rethinking Cultural Policy*. Open University Press.
- Ramet, S. P. (2019). *Rocking the state: Rock music and politics in Eastern Europe and Russia*. Routledge.

Članci:

- Badurina, M. (2014). Rijeka u drugoj polovici 20. stoljeća: od obnove preko ubrzanog razvoja do stagnacije. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 6(6), 126-131. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/184359> [pristup: 16.07.2023.]
- Bauk, D. „RIJEČKI PRVI VAL Zvučni spomenik rock sceni '60-ih“. *Novi list*. Objavljeno: 03.03.2022. Dostupno na: https://www.novolist.hr/scena/rif/rijecki-prvi-val-zvucni-spomenik-rock-sceni-60-ih/?meta_refresh=true [pristup: 10.06.2023.]

- „Distune promotion poziva mlade na besplatne radionice „Let's talk about music““. *Moja Rijeka*. Objavljeno: 09.02.2023. Dostupno na: <https://www.mojarijeka.hr/distune-promotion-poziva-mlade-na-besplatne-radionice-lets-talk-about-music/> [pristup: 21.07.2023.]
- Đekić, V. (2008). Nepokoreni grad. Riječki rock. *Sušačka revija*, br. 62/63. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=62-63&C=5> [pristup: 10.04.2023.]
- Đekić, V. (2008). Stereo. Pop-kultura. *Sušačka revija*, br. 64. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=64&C=15> [pristup: 10.04.2023.]
- Đekić, V. (2011). Uragani. Rock. *Sušačka revija*, br. 76. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=76&C=6> [pristup: 10.04.2023.]
- Đekić, V. (2016). Kako je rođen klub Palach. Štorije iz kružne. *Sušačka revija*, broj 95/96. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=95-96&C=10> [pristup: 10.04.2023.]
- Đekić, V. (2018). Ri Rock festival, prvo izdanje. Rock. *Sušačka revija*, br. 103/104. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=103-104&C=10> [pristup: 10.04.2023.]
- Đekić, V. (2018). Paraf, punk iz Circola. Glazba. *Sušačka revija*, br. 101/102. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=101-102&C=9> [pristup: 04.06.2023.]
- „Impulse Festival“. *Grad Rijeka*. (Pristupljeno 20.07.2023.) Dostupno na: <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/kultura-2/kulturne-i-druge-manifestacije/impulse-festival-2016/> [pristup: 12.06.2023.]
- Kulturna politika. *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34571> [pristup: 15.08.2023.]
- Mušćet B. (2003). Ri Rock: 25 godina. Glazba. *Sušačka revija*, br. 44. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=44&C=11> [pristup: 04.06.2023.]
- „Music“. Culture and Creativity. European Commission. Dostupno na: <https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/music> [pristup: 20.08.2023.]
- „Music Moves Europe“. Culture and Creativity. European Commission. Dostupno na: <https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/music/music-moves-europe> [pristup: 20.08.2023.]

- „Najavljeno treće izdanje Sailor festival sa zanimljivim programom“. *Fiuman.hr*. Objavljeno: 15.07.2020. Dostupno na: <https://www.fiuman.hr/najavljeno-trece-izdanje-sailor-festivala-sa-zanimljivim-programom/> [pristup: 12.06.2023.]
- Pasarić, K. (2017). Popularne pjesme grada koji teče. Glazba. *Sušačka revija*, br. 99/100. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=99-100&C=6> [pristup: 14.06.2023.]
- Pasarić, K. (2018). Popularne pjesme grada koji teče – nepresušno...(2. dio). Glazba. *Sušačka revija*, br. 101/102. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=101-102&C=8> [pristup: 14.06.2023.]
- „Retrospektiva godine za Distune Promotion: Spremni za desetku!“ *Klubskascena.hr*. Objavljeno: 23.01.2020. Dostupno na: <https://www.klubskascena.hr/scena/platforma/retrospektiva-godine-za-distune-promotion-spremni-za-desetku-22012020> [pristup: 30.07.2023.]
- Rock-glazba. *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53123> [pristup: 07.06.2023.]
- Suzić, S. (2017). Cont. Kulturna mjesta. *Sušačka revija*, br. 97/98. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=97-98&C=24> [pristup: 14.06.2023.]
- „Super-band Ri-Val napravio riječku himnu “Moj grad” pred godinu u kojoj će se ponijeti titula EPK“. *Fiuman.hr*. Objavljeno: 31.10.2019. Dostupno na: <https://www.fiuman.hr/super-band-ri-val-napravio-rijecku-himnu-moj-grad-pred-godinu-u-kojoj-ce-se-ponijeti-titula-epk/> [pristup: 12.06.2023.]
- Stojiljković, L. „Online programom „Epk ciao, ciao, ciao!“ završen program Europske prijestolnice kulture“. *Grad Rijeka*. Objavljeno: 01.05.2021. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/online-programom-epk-ciao-ciao-ciao-završen-program-europske-prijestolnice-kulture/> [pristup: 12.06.2023.]
- Stojiljković, L. „Zvukom preko vode – prvi festivalski vikend u exportu.“ *Grad Rijeka*. Objavljeno: 09.07.2020. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/zvukom-preko-vode-prvi-festivalski-vikend-u-exportu/> [pristup: 12.06.2023.]

- Šimunović, R. „Old Rock u Exportdrvu bio je pravi događaj za sve željne dobrog starog rokenrola“. *Novi list*. Objavljeno: 10.09.2020. Dostupno na: <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/old-rock-u-exportdrvu-bio-je-pravi-dogadaj-za-sve-zeljne-dobrog-starog-rokenrola/> [pristup: 12.06.2023.]
- Šimunović, R. „Old Rock u Exportdrvu bio je pravi događaj za sve željne dobrog starog rokenrola“. *Novi list*. Objavljeno: 10.09.2020. Dostupno na: <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/old-rock-u-exportdrvu-bio-je-pravi-dogadaj-za-sve-zeljne-dobrog-starog-rokenrola/> [pristup: 12.06.2023.]
- „Upravna zgrada Tvornice papira“. *Riječka baština*. Dostupno na: <https://www.rijekaheritage.org/hr/kj/tvornicapapira> [pristup: 15.6.2023.]
- Žmirić, Z. (2010). Riječke rock himne: Tajne riječkih glazbenih radionica. Glazba. *Sušačka revija*, br. 70/71. Dostupno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=70-71&C=14> [pristup: 09.06.2023.]

Službeni dokumenti:

- Aćimović, T et al. (2022). Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb. Dostupno na: https://minkulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pregled%20kulturnog%20razvoja%20i%20kulturnih%20politika%20u%20Republici%20Hrvatskoj_.pdf [pristup: 15.08.2023.]
- Grad Rijeka. (2013). Strategija kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2013/04/Strategija-kulturnog-razvitka-Grada-Rijeke-2013.-%E2%80%93-2020.pdf> [pristup: 21.05.2023.]
- Grad Rijeka (2018) Informacija o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2018/05/Informacija-o-provedbi-Strategije.pdf> [pristup: 15.06.2023.]
- Grad Rijeka (2021). Završno izvješće o provedbi Strategije kulturnog razvitka grada Rijeke 2013. – 2020. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2021/12/Zavr%C5%A1no-izvje%C5%A1%C4%87e-o-provedbi-Strategije-kulturnog-razvitka-Grada-Rijeke-2013.-2020.-godine.pdf> [pristup: 20.06.2023.]

- Mišković, D. (2022). Inovativne umjetničke i kulturne prakse. Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb. Dostupno na:
https://minkulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pregled%20kulturnog%20razvoja%20i%20kulturnih%20politika%20u%20Republici%20Hrvatskoj_.pdf [pristup: 15.08.2023.]
- Ri Rock. Financijski izvještaj Udruge Ri Rock 2018. Preuzeto sa:
financijski_izvjestaj2018.xls na <https://www.rirock.hr/> [pristup: 08.06.2023.]
- Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2019. Preuzeto sa:
https://www.rirock.hr/dokumenti/gfi-ri-rock-2019_2.pdf [pristup: 08.06.2023.]
- Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2020. Preuzeto sa:
https://www.rirock.hr/dokumenti/rirock_godisnji_izvjestaj_fina2020.pdf [pristup: 08.06.2023.]
- Ri Rock. Godišnji financijski izvještaj 2021. Preuzeto sa:
<https://www.rirock.hr/dokumenti/Gfi-Rirock-2021.pdf> [pristup: 08.06.2023.]
- Ri Rock. Financijski plan za 2022. godinu. Preuzeto sa:
https://www.rirock.hr/dokumenti/fina_plan_2022_rirock.pdf [pristup: 08.06.2023.]
- Ri Rock. Godišnji izvještaj o radu za 2022. godinu. Preuzeto sa:
https://www.rirock.hr/dokumenti/gfi_2022.pdf [pristup: 08.06.2023.]
- Saraga, M. (2022). Glazba. Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb. Dostupno na:
https://minkulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pregled%20kulturnog%20razvoja%20i%20kulturnih%20politika%20u%20Republici%20Hrvatskoj_.pdf [pristup: 15.08.2023.]
- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2016. Preuzeto sa:
https://static.distune.org/uploads/2021/07/Diston-biljeske_uz_financijske_izvjestaje-2016.pdf
[pristup: 17.08.2023.]
- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2017. Preuzeto sa:
https://static.distune.org/uploads/2021/07/Diston-biljeske_uz_financijske_izvjestaje-2017.pdf
[pristup: 17.08.2023.]
- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2018. Preuzeto sa:
https://static.distune.org/uploads/2021/07/Diston-biljeske_uz_financijske_izvjestaje-2018.pdf
[pristup: 17.08.2023.]

- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2019. Preuzeto sa:

https://static.distune.org/uploads/2021/07/Diston-biljeske_uz_financijske_izvjestaje-2019.pdf

[pristup: 17.08.2023.]

- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2020. Preuzeto sa:

https://static.distune.org/uploads/2021/07/Diston-biljeske_uz_financijske_izvjestaje-2020.pdf

[pristup: 17.08.2023.]

- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2021. Preuzeto sa: Udruga-Diston-2021..xls na

<https://distune.org/> [pristup: 17.08.2023.]

- Udruga Diston. Financijski izvještaj 2022. Preuzeto sa: Godisnji-izvjestaj-za-2022.xls na

<https://distune.org/> [pristup: 17.08.2023.]

Internetske stranice:

- Distune Promotion. Dostupno na: <https://distune.org/> [pristup: 18.06.2023.]

- Jugoton. Dostupno na: <https://jugoton.net/> [pristup: 12.06.2023.]

- Savez udruga Molekula. Dostupno na: <https://molekula.org/> [pristup: 04.07.2023.]

- Udruga Ri Rock. Dostupno na: <https://www.rirock.hr/> [pristup: 04.06.2023.]